

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Dítě v rozvodových vztazích

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí bakalářské práce:
PaedDr. Libuše Mazánková, Dr.

Vypracovala:
Iveta Saiverová

Brno 2009

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma „Dítě v rozvodových vztazích“ zpracovala samostatně a použila jen literaturu uvedenou v seznamu literatury.

Brno 19. 4. 2009

.....
Iveta Saiverová

Poděkování

Děkuji paní PaedDr. Libuši Mazánkové, Dr. za velmi užitečnou metodickou a odbornou pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé bakalářské práce.

Iveta Saiverová

<i>Úvod</i>	2
1. Manželství a rodina	4
2. Zákonná úprava – současné právní normy	6
2.1 Mezinárodní normy	6
2.2 Zákony České republiky	7
3. Rozvod	11
3.1 Nesporný rozvod	14
3.2 Sporný rozvod	17
3.3 Ztížený rozvod	21
4. Dítě uprostřed konfliktu	22
5. Role sociálního pracovníka	30
Závěr	43
Resumé	45
Anotace	46
Seznam symbolů a zkratk	48
Seznam příloh	49

Úvod

Můj výběr bakalářské práce ovlivnila především má práce – pracuji jako sociální pracovnice na ÚMČ Maloměřice a Obřany, který patří mezi nejmenší do počtu zaměstnanců v Brně. Jsem jedinou pracovnící, která pracuje na orgánu sociálně právní ochrany dětí na uvedeném úřadu. Vzhledem k tomu, že jsem v rámci svého zaměstnání ustanovována jako kolizní opatrovník nezletilých dětí pro soudní řízení na výkon rodičovské zodpovědnosti, mám velmi blízko k uvedenému tématu. Jsem často účastníkem soudního jednání jako kolizní opatrovník, kde se rozhoduje o dalším osudu nezletilých dětí v případě rozpadu rodiny. Budu čerpat ze své téměř dvanáctileté praxe a pohovorů s rodiči, tak s nezletilými dětmi.

Rodina je základ státu a každé dítě má právo mít oba rodiče. Bohužel současná situace je odlišná od uvedené teorie. Rozpad rodiny je hlubokým zásahem do života dvou dospělých jedinců, ale především do života jejich dětí. Již z názvu je patrné, čím se bakalářská práce bude zabývat. Jedná se o rozvod a rozpad rodiny, kde jsou nezletilé děti.

Cílem práce je poukázat na škodlivý vliv rozvodu na dítě a zjistit, jaká je role sociálního pracovníka v řízeních o výkon rodičovské zodpovědnosti a shrnutí celkových právních norem v současném právním světě České republiky, které mají vliv na problematiku výkonu rodičovské zodpovědnosti a rozvodu.

V bakalářské práci budu čerpat ze statistiky ÚMČ, kde pracuji, za dobu, po kterou jsem zde zaměstnána a z přímých zkušeností z jednání s rodiči dítěte, s dítětem samotným a následně ze soudních řízení, která v daných kauzách proběhla.

Půjde o dobu od roku 2000 do ukončeného roku 2007. Celkově za tyto roky proběhlo mnoho jednání, kterých jsem se zúčastnila buď přímo nebo v rámci šetření pro soudní orgány celé republiky, vzhledem k různým bydlištěm rodičů i dětí.

Bakalářská práce je rozdělena do 5 kapitol. První kapitola se zabývá tématem co je manželství a rodina. Především, co pro zúčastněné bude znamenat případný rozvod.

V druhé kapitole se chci zabývat právní legislativou, která se vztahuje k problematice úpravy práv nezletilých dětí v případě rozpadu rodiny.

Třetí kapitola rozebírá problém rozvodu a rozpadu rodiny. Podrobněji rozebírá druhy rozvodových soudních sporů.

Ve čtvrté kapitole poukazuji na problematiku vlivu rozpadu rodiny na nezletilé děti

a jaké jsou konkrétní možnosti rozhodnutí soudu o úpravě rodičovské zodpovědnosti k nezletilým dětem.

V poslední kapitole se zabývám úlohou sociálního pracovníka během soudního řízení o výkon rodičovské zodpovědnosti k nezletilým dětem. Součástí kapitoly je statistika ustanovení kolizního opatrovníka při řešení výkonu rodičovské zodpovědnosti od roku 2000 do konce roku 2008 na městské části, kde pracuji.

Vzhledem k tomu, že problematika rozvodu manželství a rozpadu rodiny je velmi obsáhlé téma, zaměřila jsem se pouze na jejich vliv na dítě a úlohu sociálního pracovníka při výkonu rodičovské zodpovědnosti.

1. Manželství a rodina

Charakter rodiny ve 21. století je zcela jiný než před několika desítkami let. Před lety rodinu svazovala pevná pouta, která byla dána především tradicí (náboženské přesvědčení), dále ekonomickými činiteli a dalším poutem byla řada nejistot, které na rodinu působily (nezaměstnanost, nakažlivé nemoci, kojenecká úmrtnost). Všechny tyto skutečnosti měly vliv na morálku a veřejné mínění, které lidi, jež opustili rodinu, do jisté míry společensky degradovalo.

V současné době jsou mladá, nově vznikající manželství oproštěna od těchto negativních vlivů minulosti, ale přesto dochází stále častěji k jejich rozpadu. Vznikají také rodiny, ve kterých rodiče nejsou manžely.

Současné české rodiny jsou spíše charakteristické především odklonem od upřednostňování zájmu dítěte a spíše by se mohlo mluvit o snaze rodičů prožít život naplno, což se dotýká všech členů rodiny. Další znakem současné rodiny je výrazná pracovní angažovanost obou rodičů. S tím souvisí růst vzdělanosti žen, jejich snaha prosazovat rovnoprávnost v různých oblastech života, nahrazování mnoha činností, které dříve zajišťovala rodina různými institucemi (jesle, školní družina). S tím souvisí také snižování prestiže mateřství a rodičovství obecně. Být matkou v současné době pro mladé ženy znamená mnohem méně než v minulosti. Mají pocit, že náplň života během mateřské dovolené musí být ještě jiný program než jen péče o dítě. Za znak současné rodiny je třeba považovat i malou víru ve stabilitu rodiny. Často se projevuje nedůvěra v pevnost vztahu od prvních dnů manželství. Dvojice manželů nepředpokládá, že se jedná o vztah na celý život.

Manželství a vztah k dětem nejsou jen vztahem osobním nebo společenským, který by se dotýkal jen muže a ženy a jejich dětí. Je to také vztah právní, upravený závaznými právními normami, které vyjadřují zájem společnosti o manželství a o podmínky příznivého vývoje dětí.

V současné době vzniká nový trend, a to je zakládání rodiny bez institutu manželství. Většinou se jedná o partnery, kteří chtějí mít neustále pocit osobní volnosti, svobody a hlavně nebýt vázaný jen na jednoho partnera až do konce života. Takto

vzniklých rodin přibývá a problematika rozpadu rodiny s nezletilými dětmi se dotýká dětí z těchto rodin stejně, jako rozpadu rodiny, kde rodiče jsou manželé.

Mezi základní funkce rodiny patří funkce materiální, reprodukční, výchovná a především funkce emocionální. V prvních letech života je rodina pro dítě naprosto nezastupitelná. Rodina předává dítěti významné modely chování. Rodina dává možnost od počátku života dítěte vnímat a pozorovat, ale také si je prakticky zkusit v přátelském prostředí domova. V rodině je dítě opravováno a vedeno k lepšímu pochopení a výkonům. Rodina poskytuje dítěti identifikační vzory obou pohlaví a pomáhá dítěti vytvářet si vlastní sebedůvěru. Dětství je obdobím hledání, objevování a mapování svého okolí, ale též poznávání sebe sama, svých nejbližších. Je to doba tvořivosti, spontánnosti, bezpečí, ovšem ne pro každého. Je mnoho dětí, které toto krásné a krátké období dětství prožívají ve strachu, hrůze, zmatku, že často právě ti jejich nejbližší se nečekaně obrátí proti nim a způsobují jim bolest fyzickou a psychickou – obě stejně závažné pro jejich další cestu životem.

2. Zákonná úprava – současné právní normy

Mezi platné právní normy bezesporu patří ratifikované a vyhlášené mezinárodní smlouvy o lidských právech a základních svobodách, jimiž je Česká republika vázána, jsou bezprostředně závazné a mají přednost před vnitrostátním zákonem. K dalším mezinárodním právním závazkům patří rezoluce a doporučení Rady Evropy. Významným dokumentem je Listina základních práv a svobod, která je součástí ústavního pořádku České republiky. Pro danou problematiku je jednou z nejdůležitějších norem Úmluva o právech dítěte. Z požadavků zakotvených v této smlouvě vychází dosud platný Zákon o rodině č. 94/1963 ve znění pozdějších předpisů, např. novela č. 91/1998. Souvisí s tím také Občanský soudní řád č. 99/1963 Sb., který byl rovněž novelizován a především zákon č. 359/1999Sb. o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

V následující části uvádím z výše jmenovaných zákonů pouze ta ustanovení, která se bezprostředně dotýkají úpravy poměrů nezletilých dětí při soudním jednání a rozchodu rodičů. Problematika výživného plně souvisí s péčí o dítě během soudního řízení na určení výchovy a výživy nezletilých dětí ale blíže se jí v bakalářské práci zabývám.

2.1 Mezinárodní normy

Listina základních práv a svobod

Čl. 32 odst. 1 Rodičovství a rodina jsou pod ochranou zákona. Zvláštní ochrana dětí a mladistvých je zaručena.

odst. 4 Péče o děti a jejich výchova je právem rodičů, děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů mohou být omezena a nezletilé děti mohou být odloučeny proti jejich vůli jen rozhodnutím soudu na základě zákona.

odst. 5 Rodiče, kteří pečují o dítě, mají právo na pomoc státu.

Úmluva o právech dítěte

Čl. 3 odst. 1 Zájem dítěte musí být předním hlediskem při jakékoli činnosti týkající se dětí, a už uskutečňované veřejným nebo soukromým zařízením sociální péče, soudy, správními nebo zákonodárnyými orgány.

odst. 2 Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, se zavazují zajistit dítěti takovou ochranu a péči, jaká je nezbytná pro jeho blaho, přičemž berou ohled na práva a povinnosti rodičů, zákonných zástupců nebo jiných jednotlivců právně za něho odpovědných, a činí pro to všechna potřebná zákonodárná a správní opatření.

Čl. 9 odst. 3 Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, uznávají právo dítěte odděleného od jednoho nebo obou rodičů udržovat pravidelné osobní kontakty s oběma rodiči, ledaže by to bylo v rozporu se zájmy dítěte.

Čl. 12 odst. 1 Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, zabezpečují dítěti, které je schopno formulovat své vlastní názory, právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni.

odst. 2 Za tímto účelem se dítěti zejména poskytuje možnost, aby bylo vyslyšeno v každém soudním řízení, které se jej dotýká, a to buď přímo, nebo prostřednictvím zástupce anebo příslušného orgánu, přičemž způsob slyšení musí být v souladu s procedurálními pravidly vnitrostátního zákonodárství.

Čl. 18 odst. 1 Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, vynaloží veškeré úsilí k tomu, aby byla uznána zásada, že oba rodiče mají společnou odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte. Rodiče nebo v odpovídajících případech zákonní zástupci mají prvotní odpovědnost za výchovu a vývoj dítěte, základním smyslem jejich péče musí být přitom zájem dítěte.

2.2 Zákony České republiky

Zákon o rodině č. 94/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů

§ 25 Manželství nelze rozvést, dokud nenabude právní moci rozhodnutí o úpravě poměrů nezletilých dětí pro dobu po rozvodu.

§ 26 odst. 1 Před rozhodnutím, kterým se rozvádí manželství rodičů nezletilého dítěte, upraví soud jejich práva a povinnosti k dítěti pro dobu po rozvodu, zejména určí, komu bude dítě svěřeno do výchovy a jak má každý z rodičů přispívat na jeho výživu.

odst. 2 Jsou-li oba rodiče způsobilí dítě vychovávat a mají-li o výchovu zájem, může soud svěřit dítě do společné popř. střídavé výchovy obou rodičů, je-li to v zájmu dítěte a budou-li tak lépe zajištěny jeho potřeby.

odst. 3 Rozhodnutí o úpravě výkonu rodičovské zodpovědnosti může být nahrazeno dohodou rodičů, která ke své platnosti potřebuje schválení soudu.

odst. 4 Při rozhodování o svěřeni dítěte do výchovy rodičů soud sleduje především zájem dítěte s ohledem na jeho osobnost, zejména vlohy, schopnosti a vývojové možnosti se zřetelem na životní poměry rodičů.

odst. 5 Soud vezme v úvahu, kdo dosud kromě řádné péče o dítě dbal o jeho výchovu po stránce citové, rozumové a mravní.

§ 31 odst. 3 Dítě, které je schopno s ohledem na stupeň svého vývoje vytvořit si vlastní názor a posoudit dosah opatření jeho se týkajících, má právo obdržet potřebné informace a svobodně se vyjadřovat ke všem rozhodnutím rodičů týkajících se podstatných záležitostí jeho osoby a být slyšeno v každém řízení, v němž se o takových záležitostech rozhoduje.

§ 32 odst. 1 Rozhodující úlohu ve výchově dětí mají rodiče.

odst. 2 Rodiče mají být svým osobním živostem a chováním příkladem svým dětem.

§ 34 odst. 1 Rodičovská zodpovědnost náleží oběma rodičům.

§ 37 odst. 1 Žádný z rodičů nemůže zastoupit své dítě, jde-li o právní úkony ve věcech, při nichž by mohlo dojít ke střetu zájmů mezi rodiči a dítětem nebo ke střetu zájmů dětí týchž rodičů.

odst. 2 Nemůže-li dítě zastoupit žádný z rodičů, ustanoví soud dítěti opatrovníka, který bude dítě v řízení nebo při určitém právním úkonu zastupovat.

§ 47 odst. 2 Je-li dítě s ohledem na svůj věk a rozumovou vyspělost samo schopno vyjádřit svobodně svůj názor a poznatky, je třeba na jeho názor a poznatky vzít zřetel.

§ 49 Nedohodnou-li se rodiče o podstatných věcech při výkonu své rodičovské zodpovědnosti, rozhodne soud.

§ 50 Nežijí-li rodiče nezletilého dítěte spolu, a nedohodnou-li se na úpravě

výchovy a výživy dítěte, může soud i bez návrhu rozhodnout, komu bude dítě svěřeno do výchovy a jak má každý z rodičů přispívat na jeho výživu.

Zákon o sociálně právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb., ve znění pozdějších předpisů

§ 5 Předním hlediskem sociálně právní ochrany je zájem a blaho dítěte.

§ 8 odst. 1 Dítě má právo požádat orgány sociálně – právní ochrany a zařízení sociálně právní ochrany, státní orgány, kterým přísluší též ochrany práv a oprávněných zájmů dítěte, pověřené osoby, školy, školská zařízení a zdravotnická zařízení o pomoc při ochraně svého života a dalších práv; tyto orgány jsou povinny poskytnout dítěti odpovídající pomoc. Dítě má právo požádat o pomoc i bez vědomí rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte.

odst. 2 Dítě, které je schopno formulovat své vlastní názory, má právo pro účely sociálně právní ochrany tyto názory svobodně vyjadřovat při projednávání všech záležitostí, které se ho dotýkají, a to i bez přítomnosti rodičů nebo jiných osob odpovědných za výchovu dítěte. Vyjádření dítěte se při projednávání všech záležitostí, týkajících se jeho osoby věnuje náležitá pozornost odpovídající jeho věku a rozumové vyspělosti.

§ 11 odst. 1a Obecní úřad obce s rozšířenou působností pomáhá rodičům při řešení výchovných nebo jiných problémů souvisejících s péčí o dítě.

§ 12 odst. 1b Obecní úřad obce s rozšířenou působností může uložit rodičům povinnost využít pomoc odborného poradenského zařízení, pokud rodiče nejsou schopni řešit problémy spojené s výchovou dítěte bez odborné poradenské pomoci, zejména při sporech o úpravě výchovy dítěte nebo úpravě styku s dítětem.

§ 52 odst. 1 Zaměstnanci orgánu sociálně právní ochrany jsou oprávněni v souvislosti s plněním úkolů podle tohoto zákona navštěvovat dítě a rodinu, ve které žije v obydlí a zjišťovat v místě bydliště, ve škole a ve školském zařízení, ve zdravotnickém zařízení, v zaměstnání nebo v jiném prostředí, kde se dítě zdržuje, jak rodiče nebo jiné osoby odpovědné za výchovu dítěte o dítě pečují, v jakých sociálních podmínkách dítě žije jaké má dítě chování.

odst. 2 Zaměstnanci orgánu sociálně právní ochrany jsou oprávněni pořídít obrazové a zvukové záznamy dítěte a prostředí, v němž se dítě zdržuje, je-li to třeba pro účely ochrany práv dítěte.

Občanský soudní řád č. 99/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů

§ 100 odst. 2 V řízení o rozvod vede soud manžele k odstranění příčin rozvratu a usiluje o jejich smíření.

odst. 3 Ve věcech péče o nezletilé děti může soud uložit účastníkům na dobu nejvýše 3 měsíců účast na mimosoudním smírčím nebo mediačním jednání nebo rodinné terapii.

odst. 4 V řízení, jehož účastníkem je nezletilé dítě, které je schopno formulovat své názory, soud postupuje tak, aby byl zjištěn názor ve věci. Názor nezletilého dítěte soud zjistí výslechem dítěte. Názor dítěte může soud ve výjimečných případech zjistit též prostřednictvím jeho zástupce, znaleckého posudku nebo příslušného orgánu sociálně právní ochrany dětí. Výslech dítěte může soud provést i bez přítomnosti dalších osob, lze-li očekávat, že by jejich přítomnost mohla ovlivnit dítě tak, že by nevyjádřilo svůj skutečný názor. K názoru dítěte soud přihlíží s přihlédnutím k jeho věku a rozumové vyspělosti.

3. Rozvod

Všichni rozvedení rodiče chtěli mít šťastné manželství a mnozí se jen neochotně vzdávali naděje, že rozpad svazku není trvalý. Přes široké rozpětí problémů, jež se téměř nevyhnutelně vynoří v důsledku rozchodu – včetně nedostatku peněz a zátěže hlavní odpovědnosti za výchovu a blaho dětí.

Průměrné trvání manželství nedosahuje ani deseti let a vztahy nesezdaných partnerů trvají ještě kratší dobu. V důsledku toho existuje vysoký podíl dětí, které prožívají rozchod rodičů. Poměrně často se stává, že před definitivním rozchodem jeden partner odejde a vrátí se, někdy i několikrát, a partneři vyhledávají pomoc manželských poraden. Můžeme předpokládat, že tak bolestné rozhodnutí lidé činí po dlouhých úvahách. Toto rozhodnutí patrně nebude ovlivněno snahami prodloužit a znesnadnit samotný proces rozvodu. Člověk investuje do manželství citovou energii, jež tvoří velkou část jeho já, a proto není snadné vzdát se toho všeho a začít nový život.¹

Někdy se stává, že si rozvod nebo rozchod přejí oba rodiče, protože došli ke zjištění, že jejich vztah skončil. V mnoha rozpadajících se manželstvích a rodinách však nastává situace, že jeden z rodičů se nechce rozejít a jen neochotně se smiřuje se situací. Prožívá pocity ublíženosti a zrady, jež vedou ke smutku a lítosti, k projevům hněvu a někdy i k určité zášti či násilí. Zvládnout všechny tyto pocity je obtížné. Děti jen málokdy uznají, že jsou to v zásadě běžné nebo dokonce normální reakce na smutek. Vidí jen nešťastného a rozzlobeného rodiče. Bohužel děti si uvedený smutek rodičů mohou dokonce klást za vinu.

Rodiče jako zákonní zástupci nezletilých dětí mají ze zákona rodičovskou zodpovědnost, což je souhrn práv a povinností při péči o nezletilé dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj, dále souhrn práv

¹ SMITH, H. *Děti a rozvod*. Praha: Portál, 2004. s. 15.

a povinností při jeho zastupování a správě jeho jmění. Ve výchově svých dětí mají rodiče rozhodující úlohu, a to úlohu prioritní a společnou. Podle těchto zásad by při rozchodu rodičů dětí neměla hrát žádnou významnou roli skutečnost, že se mezi rodiči něco stalo, již se nemají rádi a nechtějí spolu žít, protože stále zůstávají rodiči svých společných dětí. Opak je však v nemálo případech pravdou a nutno konstatovat, že úpornými spory mezi sebou a svým chováním a jednáním rodiče vlastní děti velmi ohrožují.

Rozhodnutí soudu o výchově a výživě dítěte není neměnné a pokud není dodržováno, lze je nejen vynutit, ale také změnit. To platí i o rozhodnutí soudu o styku rodičů s dětmi. Pokud se totiž rodiče o styku s dítětem nedohodnou, soud styk upraví, přičemž bránění oprávněnému rodiči ve styku s dítětem, pokud je opakovaně bezdůvodné, je považováno za důvod pro nové rozhodnutí o výchovném prostředí. Jestliže je to nutné v zájmu dítěte, může soud styk rodiče s dítětem také omezit nebo zakázat.

Rozvod představuje psychickou zátěž pro každého člena rodiny bez rozdílu věku. Pro děti nemusí být za každých okolností traumatizující, ale nelze ani předpokládat, že se jich nedotkne, pokud jej nechápu, nevnímají, anebo se o něm nemluví. Rozvodu většinou předchází období rodinného rozvratu, který může být více či méně intenzivní, který zvyšuje stres rodičů a napětí mezi nimi, rodiče činí méně vnímavými pro potřeby svých dětí. Rozvod nebo rozchod rodičů vyžaduje citové a sociální přizpůsobení se nové situaci.

Uvedené období můžeme zkráceně nazvat psychorozvodem, který jsem rozdělila do 4 fází:

První ze čtyř fází psychorozvodu zahrnuje citové odpoutání se a přijetí reality. Především u partnera, který je opouštěn, to představuje prožití emoční bouře, tj. stavů zoufalství, depresivních stavů, hněvu a hostilných až útočných tendencí. Potřeba jejich prožití plyne z pocitu frustrace jako reakce na ztrátu.

Druhou fází je oddělení manželství od rodičovství. Díky tomu se snižuje pravděpodobnost zatažení dětí do vzájemných sporů.

Třetí fází je zaměření se na potřeby dětí, kdy si rodiče připustí a uvědomí, že děti mohou strádat a hledají cestu, jak dopady zmírnit.

V závěrečné čtvrté fázi jde o uspořádání života novým způsobem, jednání již směřují k budoucnosti. Zde je větší pravděpodobnost vytvoření vzájemné dohody mezi rodiči o tom, jak budou dále fungovat jako rodiče, jak se materiálně a finančně vyrovnají. Rodiče již mají určitý nadhled nad prožitým psychorozvodem.

Tento proces rozvodového období je nutné, aby měl co nejmenší negativní dopad na dítě. Možností, jak pomoci je účelná a erudovaná pomoc rodičům formou poradenství, terapeutické podpory či rozvodové mediace. Odborník s výcvikem a zkušenostmi má možnost zachytit rodiče ve fázi emoční bouře, načasovat poskytování informací o dopadech jejich jednání na děti, o možnostech porozvodového uspořádání, a především poskytnout nadhled a neutralitu vůči oběma stranám, a tím předejít nebo zmírnit stupňování konfliktu. V rodinách, kde jsou nezletilé děti by mělo docházet k mediacím již v době před podáním návrhu na výkon rodičovské zodpovědnosti, kde by mohlo u rodičů dojít k alespoň částečnému smíření se situací, že rodina se rozpadá ale máme nezletilé děti a s ohledem na ně oba rodiče se budou snažit o zmírnění negativních pocitů z rozpadu rodiny.

Soudní řízení o rozvod manželství není pouhá formalita. Naopak, v jeho průběhu je třeba provést důkazy o tom, že manželství je vážně rozvráceno a nadále už nemůže plnit svůj společenský účel. Hlavní úlohou každého manželství je založení rodiny a řádná výchova dětí. Příslušný soud musí v průběhu řízení zjistit příčiny, které vedly k rozvrácení manželství a své zjištění uvede v odůvodnění rozsudku.

Soudní řízení o úpravu rodičovské zodpovědnosti k nezletilým dětem může skončit dohodou rodičů nebo striktním rozhodnutím příslušného soudu. Pro přehlednost jsem uvedla možné způsoby dohody nebo rozhodnutí soudu o svěřením nezletilých dětí do výchovy:

- 1) Dítě je svěřeno do výchovy jen jednoho z rodičů – dítě je svěřeno do péče jen jednoho z rodičů a druhý z rodičů je zavázán povinností platit výživné, s dítětem se vídá zpravidla 1 x 14 dní o víkendu nebo dle dohody rodičů či přání dítěte.
- 2) Střídavá výchova – dítě je svěřeno v přesně vymezeném časovém období do výchovy jednoho rodiče a v dalším časovém období do výchovy druhého rodiče. Soud současně ve svém rozhodnutí vymezí práva a povinnosti obou rodičů v těchto

střídajících se časových úsecích. Uvedená časová období mohou být různě dlouhá, většinou měsíční, ale i po jednom týdnu, 14 dnech, po půl roce, po roce.

- 3) Dítě je svěřeno do společné péče rodičů – je možná jen v případech, kde rodiče i po rozvodu svého manželství zůstanou nadále v určité formě soužití, společně bydlí v jednom bytě nebo domě, společně uhrazují alespoň část svých potřeb. Společně pečují i nadále o nezletilé děti. Jeden z rodičů například zajišťuje jejich sportovní vyžití, druhý školní záležitosti a výuku jazyků nebo mimoškolní činnosti. Rodiče se také dělí o zajištění materiálního zázemí, jako je vaření, úklid, péče o prádlo, lékařskou péči.
- 4) Rozdělení dětí mezi rodiče - nepříliš využíváno, spíše v případech, kdy je mezi sourozenci velký věkový rozdíl nebo na přání dětí ve vyšším věku. Rodiče si navzájem platí výživné na dítě, které je svěřeno druhému rodiči.
- 5) Dítě je svěřeno do výchovy příbuzných – děti jsou svěřeny do péče prarodičů nebo jiných příbuzných, kteří jsou ochotní a schopni péče o děti. Uvedené rozhodnutí jen ve výjimečných případech, a to za situace, kdy u žádného z rodičů nejsou vytvořeny předpoklady pro výchovu dětí nebo za situace, že děti nechce do své péče svěřit žádný z rodičů

Typy rozvodu manželství

- nesporný nebo tzv. dohodou
- sporný
- ztížený

3.1 Nesporný rozvod

Novelou zákona o rodině v roce 1998 byl nově zaveden institut tzv. nesporného rozvodu, který umožňuje důstojný rozchod s omezením konfliktních situací mezi rozvádějícími se manžely, kdy se manželé dohodnou na určitých zásadních věcech. Většinou nesporný rozvod nastává v případech, kdy oba manželé jsou s rozvodem vyrovnáni a pocity křivdy a nespravedlnosti jsou již částečně překonány.

K nespornému rozvodu může dojít jen za splnění následujících podmínek:

1. Manželství trvalo déle než jeden rok.
2. Manželé spolu déle než 6 měsíců nežijí.
3. K návrhu podaného jedním manželem se druhý připojí.
4. Manželé uzavřou písemnou smlouvu s úředně ověřenými podpisy účastníků upravujících pro dobu po rozvodu vypořádání vzájemných majetkových vztahů, práv a povinností společného bydlení a vzájemné vyživovací povinnosti.
5. Manželé se dohodnou na výchově a výživě nezletilých dětí pro dobu po rozvodu

Podmínka č. 1

Jako listinný důkaz je k návrhu na rozvod manželství nutné doložit oddací list, ze kterého je patrné, zda podmínka trvání manželství po dobu 1 roku je splněna.

Podmínka č. 2.

Uvedenou podmínku nelze zaměňovat se skutečností společného bydliště. V některých případech manželé spolu z pracovních či jiných důvodů nebydlí, a přesto žijí spolu. Společné žití zahrnuje společné sdílení radostí, vyrovnávání se s problémy, společné trávení volného času, osobní péče o druhého manžela (vaření, praní, pomoc v domácnosti), společné nakládání s finančními prostředky a současně i intimní soužití.

Podmínka č. 3

Většinou je soudní řízení zahájeno z podnětu jednoho z manželů, bez vědomosti druhého a připojení se druhého manžela k rozvodu nastává až v průběhu řízení nebo až při samotném soudním jednání o rozvod manželství. Písemný souhlas druhého manžela se přikládá k podání žaloby o rozvod manželství, ovšem neměl by být tento souhlas na stejném podání jako žaloba.

Podmínka č. 4

Tyto dohody je nutné přiložit nejpozději v den soudního jednání o rozvod manželství. V takové smlouvě by měly být prakticky zahrnuty veškeré záležitosti manželů tak, aby právní mocí rozvodového rozsudku byli ve všech směrech vypořádáni.

Smlouva musí být uzavřena písemně. Měl by ji sepisovat advokát či notář, který se problematice věnuje, protože uvedená smlouva může mít velký vliv na majetkové a jiné poměry účastníků. Minimálně jedno vyhotovení musí obsahovat úředně ověřené podpisy účastníků. Samotní účastníci rozvodového jednání si mohou rozhodnout, zda se vše upraví v rámci jedné dohody nebo uzavřou tři samostatné smlouvy. Soud dohodu o vypořádání vzájemných majetkových vztahů a dohodu o vypořádání práv a povinností společného bydlení neschvaluje, ale pouze konstatuje, že byly předloženy.

Podmínka č. 5

V případě, že jsou rozvádějící se manželé rodiči nezletilých dětí, je nutné upravit práva a povinnosti na dobu po rozvodu. Takové jednání se zahajuje na návrh jednoho z rodičů. Návrh se podává na soud, v jehož obvodu měla rodina naposledy své trvalé bydliště. V případě, že se v průběhu manželství narodily děti, příslušný soud se určuje podle trvalého bydliště nezletilých dětí. Z návrhu musí být jasné, kterému soudu je určen, kde podává návrh a čeho se týká. Zda navrhopatel chce upravit poměry k nezletilému i na dobu před rozvodem manželství rodičů nebo jen na dobu po rozvodu manželství. Důležité je zda se bude upravovat i případný styk druhého rodiče s dítětem. Návrh musí obsahovat jméno, příjmení, bydliště účastníků, případně jejich zástupců, popsání rozhodujících skutečností (údaje o výdajích a potřebách nezletilého dítěte, náklady rodičů a jejich výdělkové schopnosti). Musí být z návrhu patrné, čeho se navrhopatel domáhá a návrh na vynesení rozsudku. Podání musí být podepsáno a datováno. Důležité je předložit je s potřebným počtem stejnopisů a s přílohami tak, aby jeden stejnopis zůstal u soudu a každý účastník měl jedno vyhotovení.

V řízení musí být vyřešena otázka, komu budou děti svěřeny do péče. Zda do péče jen jednoho z rodičů nebo do střídané či společné výchovy. Dále musí být vyřešena otázka, jak případně druhý z rodičů bude přispívat na výživu a výchovu dětí. Účastníky řízení jsou oba rodiče a nezletilé dítě, které je zastoupeno opatrovníkem. Nezletilé děti však nemají právní způsobilost být účastníky soudního jednání. Z důvodu, že dochází ke střetu zájmu rodičů a jejich nezletilých dětí, nemohou je rodiče ani sami zastupovat, přestože jsou jejich zákonnými zástupci. Z tohoto důvodu musí příslušný soud pro řízení o výkon rodičovské zodpovědnosti ustanovit kolizního opatrovníka, který bude nezletilé děti u jednání

zastupovat. Tuto funkci opatrovníka vykonávají příslušné orgány sociálně právní ochrany dětí. Hlavním úkolem opatrovníka je navrhnout soudu takovou úpravu rodičovské zodpovědnosti, která bude k prospěchu a v zájmu dětí. Soud by navrženou dohodu rodičů, která by neodpovídala zákonným hlediskům, neschválil. V případě, že navržená dohoda rodiči je plně v zájmu jejich dětí, soud rozhodne rozsudkem, ve kterém uvede, že mezi rodiči byla schválena dohoda a současně rozhodne o nákladech soudního řízení. V průběhu opatrovnického řízení se mohou rodiče i kolizní opatrovník po vyhlášení rozsudku vzdát práva na odvolání. Rozsudek poté nabývá právní moci dnem doručení poslednímu z účastníků. Pokud tak neučiní všichni, rozsudek se stane pravomocným až po uplynutí 15 denní lhůty od doručení poslednímu z účastníků, ale jen tehdy, zda některý z účastníků nepodá proti rozsudku odvolání.

3.2 Sporný rozvod

Sporný rozvod nastává v situacích, kdy rodiče spolu již nejsou schopni komunikace a vzájemně se obviňují. Je možné jej označit jako rozvod bez dohody nebo častěji se uvádí jako klasický rozvod. Soud může v tomto případě na návrh jednoho z manželů manželství rozvést, jestliže je manželství tak hluboce a trvale rozvráceno, že nelze očekávat obnovení manželského soužití. Soud při rozhodování bere v úvahu příčiny rozvratu manželství. Jak jsem již uváděla u nesporného rozvodu, musí být nejdříve soudem v opatrovnickém řízení pravomocně rozhodnuto o úpravě poměrů k nezletilým dětem pro dobu po rozvodu. Pokud rodiče nejsou schopni se dohodnout na úpravě poměrů svých dětí, je na opatrovnickém soudu úkol nejtěžší. Opatrovnický soud musí autoritativně rozhodnout, kterému z rodičů dítě či děti svěří.

Uvedené rozhodování je velmi obtížné a v případě, že oba rodiče si přejí, aby jejich dítě či děti byly svěřeny do jejich péče, soud se obrátí o doporučení na soudního znalce z oboru psychologie, dětské psychiatrie, zdravotnictví nebo pedagogiky. Soudní znalec prostřednictvím znaleckého posudku soudu doporučí, komu mají být děti svěřeny. Soudní znalci pro zhotovení svého znaleckého posudku a závěrečného doporučení, který z rodičů se jeví jako nejvhodnější, používají mnoho druhů testů, terapií a rozhovorů.

Při rozhodování o svěřeni dítěte do výchovy rodičů soud sleduje především zájem dítěte s ohledem na jeho osobnost, vlohy, schopnosti a vývojové možnosti, se zřetelem na životní poměry rodičů. Dbá, aby bylo respektováno právo dítěte na péči obou rodičů a udržování pravidelného osobního styku s nimi, a právo druhého rodiče, jemuž nebude dítě svěřeno, na pravidelnou informaci o dítěti. Soud přihlédne rovněž k citové orientaci a zázemí dítěte, výchovné schopnosti a odpovědnosti rodiče, stabilitě budoucího výchovného prostředí, ke schopnosti rodiče dohodnout se na výchově dítěte s druhým rodičem, k citovým vazbám dítěte na sourozence, prarodiče a další příbuzné a též k hmotnému zabezpečení ze strany rodiče včetně bytových poměrů.²

Součástí soudního řízení o svěřeni nezletilých dětí je samozřejmě stanovení výživného. Soud při stanovení výše výživného vychází z ustanovení § 96 odst. 1 zákona o rodině, kde je uvedeno: *Při určení výživného přihlédne soud k odůvodněným potřebám oprávněného, jakož i k schopnostem, možnostem a majetkovým poměrům povinného.* V roli oprávněného vystupuje dítě či děti a povinným je zde rodič, kterému bude stanoveno výživné. Ve skutečnosti jsou odůvodněné potřeby dítěte uspokojovány v takové míře, v jaké to dovolují možnosti, schopnosti a majetkové poměry povinného rodiče. Povinný rodič je poté povinen řádně a včas platit soudem stanovené výživné.

Mnoho rodičů se zajímá, podle čeho se opatrovnický soud při rozhodování o svěřeni nezletilého dítěte či dětí do výchovy řídí. Z kritérií, které jsou uvedeny v zákoně o rodině není jasné, které kritérium je důležité, a které pouze doplňující. Je zřejmé, že jeden z rodičů nemůže striktně splňovat všechna uvedená kritéria, zatímco druhý z rodičů všechna špatně. Obvykle rodiče splňují některá kritéria velmi dobře a jiná ne tak zcela.

Kritéria kvality výchovných schopností jsou předmětem dlouhodobého vývoje a již PhDr. E. Bakalář v knize *Kritéria pro posuzování kvality výchovných schopností rodičů*, je popisuje. Každé z kritérií je v knize popsáno a v celku uspořádáno podle závažnosti. Všechna kritéria je nutné hodnotit komplexně, všechna najednou. Teprve ze zjištěných údajů se vyvozují konečné výchovnou předpoklady a preference.

² Zákon o rodině, č. 94/1963 Sb. § 26 odst. 4 ve znění pozdějších předpisů

Kritéria svěřeni nezletilého dítěte či dětí do výchovy

- **osobnost rodiče** – rodič by měl být slušný a mít schopnost vidět svět reálně a především své dítě, s jeho schopnostmi i nedostatky, umět dávat i brát. Do tohoto kritéria patří pojmy jako dobře dunující Kvalita osobnosti a citová a psychosociální zralost dává rodiči záruky ke kvalitní výchově dítěte. Osobnost rodiče může určit znalec z odvětví psychologie. Nejčastěji se psychologické vyšetření znalcem provádí ambulantní formou na pracovišti znalce. Po vyšetření každého z rodičů přichází samotné vyšetření nezletilých, s pozdější interakcí s rodiči.
- **vztah rodiče k dítěti** – nutností je rozpoznat lásku zdravou, zaměřenou na rozvoj a štěstí dítěte a lásku sobeckou, zaměřenou na uspokojení svých potřeb, kdy výsledkem takové lásky bývá opožděný samostatný citový rozvoj. Účast rodiče na základních aktivitách dítěte a péči o dítě dává zvýhodnění spíše matkám, které bývají více doma. Matky jsou rovněž otevřenější a mají menší zábrany o svých citech hovořit. Otcové naopak svůj do jisté míry nedostatek citlivosti vyrovnávají schopností vidět klady a zápory dítěte realisticky. Spíše jde o schopnost rodičů projevat vůči dítěti lásku a emoční vřelost, které jsou podmínkou pro jeho další bezproblémový fyzický a duševní život.
- **charakter, morálka, struktura mravních norem rodiče** – jedná se o případné trestné činy, přestupky nebo disciplinární řízení rodičů, které soud zjišťuje zejména z rozvodového spisu – ze samotných podání a výslechů rodičů v průběhu opatrovnického řízení i ze zpráv o pověsti, kterou si vyžaduje z místa bydliště. Konkrétním projevem charakteru rodičů je jejich chování v průběhu rozpadu rodiny a rozvodu manželství.
- **respekt k právu dítěte stýkat se s druhým rodičem** – v případě, že se zpřetrhají vazby k jednomu z rodičů, vede to k narušení základní životní jistoty. Pokud některý z rodičů chce bránit ve styku druhému rodiči, je to závažný faktor, který výrazně snižuje výchovné schopnosti rodiče. Pokud má rodič zdravou osobnost, pak dítěti nebrání ve styku s druhým rodičem a dobrá vůle rodiče je brána také velmi pozitivně. Uvedené kritérium je dle mého názoru velmi důležité, protože popouzení a pomlouvání druhého rodiče vede u dětí k vážným poruchám.

- **vztah dítěte k rodiči** – hodnotí se kvalita a intenzita vztahu, koho má dítě rádo, koho více akceptuje a který z rodičů umí lépe uspokojovat dětské potřeby, což je většinou součástí hodnocení znaleckého posudku. Utváření tohoto vztahu je samozřejmě ovlivněno charakterem rodiče. Nesmí se jednat o manipulaci a podněcování dítěte.
- **vzor pro vytvoření sociální role a identity** – od útlého věku dítěte po celou dobu vývoje si člověk vytváří společenskou roli také podle sexuální identity, chlapci mužskou, dívky ženskou. K přijetí své role musí mít dítě vhodný vzor. Pomocí procesu identifikace s matkou dívka dospívá do pocitu, že je správnou ženou a analogicky chlapec stejného pocitu dospěje identifikací s otcem. Aby dítě mohlo přijmout svou roli zdravě, vespěle a uspokojivě, musí mít vhodný model. Děti žijící s jedním rodičem se přizpůsobují situaci lépe, pokud jde o rodiče stejného pohlaví.
- **úroveň vzdělání a inteligence rodiče** – rodič, který má výrazně vyšší vzdělání a inteligenci bude dítě více stimulovat v jeho rozumovém vývoji a předá mu více zkušeností a poznatků. Toto kritérium je velmi snadné k posouzení dle dosaženého vzdělání či inteligenčními testy v průběhu znaleckého posudku. Především záleží na rodinném prostředí rodiny, na jejich stimulaci a podpoře vzdělávání. Úroveň vzdělání ještě nemusí plně vypovídat o výchovné způsobilosti.
- **šíře rodinného zázemí** – do tohoto kritéria spadají prarodiče dítěte, sourozenci rodiče a jejich děti, zejména, jsou –li srovnatelného věku. Důležité je také, jak daleko od sebe tyto příbuzní bydlí, jak často se vídají a zejména jaká je kvalita vztahu s ohledem na ochotu pomoci, např. v případě, že rodič nemůže své povinnosti dočasně vykonávat. Lze zjistit v průběhu účastnických výsledků v opatrovnickém řízení.
- **kontinuita prostředí** – dítě by, pokud možno, nemělo zpřetrhat vazby s osobami a prostředím, na které si zvyklo. Prostředí je bráno nejen jako dům, byt, pokoj, ale i hřiště, a třeba osoby jako kamarádi, sousedé, učitelé. I přesto, že se dítě obvykle rychle zadaptuje na nové prostředí, neměla by změna být častá a zcela radikální.
- **hmotné zabezpečení** – má-li rodič více finančních prostředků, může dítěti zajistit lepší životní podmínky. Dostatek finančních prostředků znamená lepší úroveň a často je považován za lepší životní styl.
- **věk dítěte** – obecně lze říci, že děti útlého věku potřebují zpravidla více péči matky, u dětí starších je potom třeba brát zřetel na jejich přání. Většinou se provádějí pohovory

- s dětmi na orgánu sociálně právní ochrany dětí a nově je novelou občanského soudního řádu zdůrazněno, že děti mohou projevit svůj názor v rámci opatrovnického řízení přímo u samotného soudního řízení.
- **sourozenci** – pro rozhodování o výchově více dětí týchž rodičů platí zásada svěřování nezletilých sourozenců do výchovy témuž rodiči. Smyslem této zásady je nezbytná ochrana sourozeneckých vztahů tam, kde již byly narušeny vzájemné vztahy mezi rodiči a v důsledku toho i vztahy mezi rodiči a dětmi. Tuto zásadu nelze uplatňovat mechanickým způsobem, jsou –li výjimečně vzhledem k okolnostem konkrétního případu důvody pro oddělenou výchovu sourozenců.

3.3 Ztížený rozvod

V případě, že s návrhem na rozvod nesouhlasí druhý manžel, který se na rozvratu manželství porušením manželských povinností převážně nepodílel, a kterému by byla rozvodem způsobena zvláště závažná újma, může soud postupovat podle § 24b, zákona o rodině a návrhu na rozvod nevyhovět, pokud mimořádné okolnosti svědčí ve prospěch zachování manželství.

Mimořádné okolnosti svědčící ve prospěch zachování manželství nejsou v zákoně blíže upřesněny, ale může se jednat o špatný zdravotní stav manžela nebo tíživá sociální situace, která by se ještě mohla v důsledku rozvodu zhoršit. V případě, že manželé spolu nežijí po dobu delší jak 3 roky, soud manželství rozvede, jako by se jednalo o klasický sporný rozvod.

4. Dítě uprostřed konfliktu

Negativní následky rozchodu rodičů postihují rodiče, ale především i jejich děti, kteří rozvodem procházejí. Existují také rozvody, kdy si rozvod manželství nebo rozchod partnerství přejí oba rodiče. Takové situace bývají pro rozvádějící se manžele či rozcházející se partnery prožitkově snazší a zpravidla nezanechávají tak hluboké negativní následky na psychice dětí.

Na dítě jsou v daném okamžiku, kdy se rozpadá manželství nebo partnerství rodičů, kladeny velké nároky – především na psychickou stránku. Zažívá hádky, leckdy fyzické násilí i psychický nátlak, kdy ho partneři chtějí oba do své péče nebo naopak žádný, finanční problémy, kdy mu rodič nemůže koupit vysněné a požadované vybavení, ale i naopak i finanční protěžování, kdy se jeden rodič snaží svoji péči nahradit uplácením. V tomto případě si dítě spíše neví rady, co s daným obnosem podniknout a z toho často plyne vznik závislostí a záškoláctví.

Rodiče si často myslí, že se rozpad rodiny jejich dětí nijak netýká a že jej nevnímají. V případě, že se děti přímo nehroučí, nepláčou nebo nedělají scény, neznamená to, že by rozvodem netrpěly. Rodiče jsou v době rozpadu rodiny nebo rozvodu zpravidla i po něm natolik zaujati svými problémy, takže celkově mají na dítě méně času. Závažnějším problémem ovšem je, že samotní rodiče jsou vůči dětem a jejich potřebám a prožívání o mnoho méně vnímavější. Rodiče si také nejsou vědomi toho, že se v této době chovají ke svým dětem nezvykle, nepřiměřeně a zvláště.

V každém případě děti těžce prožívají tu skutečnost, že se jeho rodiče, které k němu mají láskyplný vztah, a které mají děti rády, nemají rádi navzájem, protože se hádají, ubližují si. Takový poznatek v dětech vzbuzuje nejistotu, napětí a úzkost. Děti se poté velmi často projeví tím, že se stáhnou do sebe, zavřou se do vlastního fantazijního světa a navenek jsou vlastně velmi hodné. U jiných dětí se to může projevit tak, že se stanou neklidnými, podrážděnými až agresivními.

Rodiče to ovšem mohou pokládat za zlobení, snaží se dítě napravit. Rodiče nebývají ochotni připustit, že příčinou tohoto zlobení je třeba právě to, že rozvodem nebo rozpadem rodiny přišlo dítě o blízkost otce nebo matky, k nimž mělo hluboký citový vztah.

Je důležité naslouchat dětským názorům. Většinou dětský smutek není plně doceňován. Každé dítě má řadu základních potřeb. Patří mezi ně:

- nepodmíněná láska vyjadřovaná způsobem přiměřeným věku dítěte
- úcta k osobnosti dítěte a k tomu, co dělá (dítě potřebuje, abychom si ho vážili a radovali se z něj)
- čas sdílený s dospělými ve společných činnostech, hrách a podnětech
- stabilita rodiny i prostředí, aby dítě dokázalo předvídat události a pravděpodobné důsledky svých činů
- odpovědní rodiče, kteří vymezí dítěti vlídné hranice v rámci svobody
- povzbuzení a pomoc při dozrávání³

V případě, že konflikt rodičů pokračuje i po rozvodu, a napětí v rodině nadále trvá, nebo oba rodiče střídavě dítě popouzejí nebo podplácejí, poté je nebezpečí nepřiměřené zátěže na dítě a jeho nervový systém tím větší. Následky, které se promítají do dalšího vývoje osobnosti dětí, jsou pak hlubší a trvalejší. Uvedené následky se mohou projevit až mnohem později. Například v době, kdy si bude již jako dospělý člověk hledat vlastního životního partnera, až se bude chtít zamilovat nebo zakládat vlastní rodinu a vychovávat vlastní děti.

Dítě je zpravidla mnohem vnímavější vůči tomu, co se v rodině děje, než si dospělí jsou ochotni připustit. Dítě obvykle neprožívá rozvod rodičů jako událost, která se stala právě teď. Většinou tomu předchází kratší nebo delší doba manželských konfliktů, které vyústí v rozpad rodiny nebo rozvod. To, jak dítě rozvod rodičů prožívá, je ovlivněno jednak tím, jak se v této době rodiče chovají, ale také věkem dítěte a mírou jeho schopností se s traumatem vyrovnat.

Problémem, který se často v rozvodovém období nebo při rozpadu rodiny objevuje, je popouzení dítěte. K popouzení dítěte či dětí proti druhému rodiči situace během rozvodu nebo po rozvodu přímo svádí toho, s kým dítě nebo děti zůstaly ve společné domácnosti nebo již soudem svěřené do jeho výchovy. Tento rodič si vytvoří představu, že má veškerou výchovnou moc ve svých rukou a druhého rodiče může ze života dětí vymazat. Ví,

³ Smith, H. *Děti a rozvod*. Praha: Portál, 2004, s. 11

že druhého rodiče nejvíce ránní, když proti němu dítě nebo děti popudí. Do prvních školních let je možné dětem napovídat nepravdy nebo jen částečné pravdy, a to s takovým citovým přízvukem a v takové situaci, že to v nich vzbudí strach z druhého rodiče nebo odpor k němu.

Takto získané vítězství, je velice vratké a problematické. Dítě či děti, které se dostanou do takovéto situace, jsou uváděny do role, která jim vzhledem k jejich dětskému věku nepřísluší. Mají být soudcem jednoho ze svých rodičů. To zákonitě není dobré pro jejich vytváření osobnosti, charakteru a mravních zásad.

Většinou se stává, že se vše v budoucnu obrátí proti tomu rodiči, který se domnívá, že zvítězil. V době, kdy u dětí nastává období zvýšené kritičnosti, většinou okolo 11 roku věku a začnou srovnávat slova a činy svých nejbližších, objeví, co bylo v jednání jejich rodičů pravého a co falešného. Popouzení se obrací proti tomu, kdo se ho dopouštěl.

K dalším negativním praktikám rodičů patří kupování a podplácení dětí. Sklon k němu má naopak spíše ten z rodičů, který odešel ze společné domácnosti nebo nemá dítě trvale ve své péči a vídá se s ním jen o víkendech. Snaží se tím dítěti vynahradit svoji nepřítomnost a vlastně zaměřuje uspokojování citových potřeb za uspokojování potřeb materiálních.

V podvědomí rodičů stále ještě přetrvává představa, že dítě má rádo více toho, kdo mu působí více příjemností. To podle nich znamená kupovat dítěti stále nové a nové věci, dávat mu nové hračky. Ovšem opak je pravdou. Citový vztah dítěte k rodičům se v rozhodující míře nezakládá na příjemnostech, které mu působí, nýbrž na pocitu bezpečí a jistoty, kterou dítě v přítomnosti svého rodiče pociťuje.

Rodiče by měli vědět, že jejich dětem více imponuje, když jejich rodič je dospělou, samostatnou osobností, která se nevytahuje. Osobností, na kterou je spolehnutí a něco opravdu dovede a mezi jeho slovy a jednáním nejsou žádné rozpory. Samozřejmě, že dárky jsou pro děti milé a příjemné, ale brzy se stávají samozřejmostí. Bohužel, když někdo svému dítěti v přehnané míře kupuje a dává dárky, vůbec tím neprokazuje svoji spolehlivost a věrnost ani jinou z vlastností, které dětem dává pocit bezpečí a citové náklonnosti. Spíše je to znamením slabosti a stává se, že dítě ve vyšším věku to zjistí a využije toho. Poté se podplácení dítěte změní na vydírání rodiče dítětem.

Reakce dětí se různí podle jeho věku, pohlaví, povahy dítěte, jeho schopnosti se přizpůsobovat změnám, podle toho, zda mělo psychické obtíže již před rozpadem rodiny. Důležitou skutečností je také, který z rodičů dítěte odešel. Jako nejdůležitější skutečností bych uvedla charakter před rozvodového soužití rodiny. V rodinách, kde rozpadu rodiny předcházely dlouhodobé konflikty a násilí, tam je dopad rodinných konfliktů závažnější než dopad samotného rozpadu rodiny.

Reakce dětí podle věku a jejich nejčastější reakce na rozpadající se rodinu s ohledem na věk, rozumovou a citovou vyspělost:

1) Děti do 2 let

Formuje se specifický citový vztah k matce ale současně se vytváří také citový vztah k přítomnému a přiměřeně angažovanému otci. Kojenci rozvod nechápu, ale spolehlivě reagují na změny nálady. Děti v tomto věku špatně reagují na jakékoliv změny. Batolata vnímají, že se jeden rodič odstěhoval, ale nevědí proč. Děti potřebují vidět druhého rodiče kratší dobu, ale často. Také potřebují stálost prostředí, důsledné opakování stejných rituálů, co nejvíce věcí a situací, na které byly zvyklé (hračky, nábytek).

Reakce dětí: zvýšená plačtivost, podrážděnost, potíže s jídlem či nadměrné ublinkávání u kojenců, potíže se spánkem, regrese ve vývoji.

2) Děti ve věku 2 – 4 let

Dítě vrůstá do své rodiny a vytváří si vědomí rodinné sounáležitosti. Formuje se u něj vědomí samostatného já, a k tomu dítě potřebuje vztah nejen s matkou, ale i s otcem. Kolem tří let se chování k rodičům diferencuje. Dítě nechápe, co je rozvod, ale dobře vnímá, že jeden rodič je méně zapojený nebo zmizel, může mít představu, že to zavinilo ono, potřebuje vidět rodiče, s kterým nežije, častěji. Potřebuje důslednost v péči s co nejmenším počtem změn. Dítě ani v tomto věku ještě není schopno porozumět situaci rozvod či rozchodu rodičů.

Reakce dětí: ztráta již naučených dovedností, cucání prstů, pomočování, problémy se spánkem, noční můry a děsy, smutek, strach z opuštění, neochota jít do školky,

podrážděnost nebo zlost, plačtivost nebo záchvaty zlosti, hostilita k jednomu nebo oběma rodičům.

3) Děti ve věku 4–6 let

Mnohé je společné s předchozím obdobím, do popředí mohou vystoupit různé úzkostné fantazie, pocity odpovědnosti či viny za odchod rodiče, pocity, že samotné dítě si zaslouží trest. Z důvodu, že ještě nejsou plně schopné vnímat pojem času, prostoru a vzdálenosti, tak z náhlé nepřítomnosti jednoho rodiče mohou prožívat pocity zoufalství.

V jejich chování se mohou objevit tendence k provokování, bitkám s dětmi, plačtivost nebo záchvaty zlosti, náchylnost k úrazům.

Reakce dětí: trucování, smutek, problémy se soustředěností, výbuchy agrese, pocit viny.

4) Děti ve věku 6 – 9 let - Mladší školní věk

Mezi šesti a devíti lety potřebuje dítě trávit čas s každým rodičem zvlášť. Tím se ujišťuje, že je mají oba stále rádi, a tím jim rodiče zároveň umožňují pochopit a vyrovnat se s faktem, že se k sobě nevrátí. Může se začít ptát, kdo je za rozvod zodpovědný. Prožívá pocit ztráty, podvedení, cítí se odmítnutý rodičem, který odchází, má pocity viny. Může se snažit dát rodiče znovu dohromady, obává se budoucnosti (kdo jej bude vyzvedávat ze školy, kdo mu bude pomáhat s úkoly). Jeho nespokojenost může mít podobu smutku, hněvu, zlosti, agrese, může ignorovat školu a přátele nebo mít konflikty v kolektivu.

Reakce dětí: bolesti hlavy, břicha, zvracení, nespavost, problémy se spaním, problémy s řečí, smutek.

5) Děti ve věku 9 – 12 let

Děti rozchod nebo rozvod rodičů chápou, ale neakceptují jej. Začínají je bavit aktivity bez rodičů, zájmy, kroužky, kamarádi se dostávají do popředí – mohou odmítnout trávit čas s rodiči. Mohou též stranit jednomu z rodičů, více potřebují hledat a označit viníka, což neznamená nutně odmítnutí jednoho z rodičů, ale spíše věku odpovídající reakci.

Reakce dětí: ztráta iluzí, hněv, obava z osamocení, kontrola rodičů, manipulace s rodiči, přehnaná péče o citově nevyrovnaného rodiče na úkor svých vlastních zájmů (obrácení rolí), předstíraná dospělost, extrémní aktivity a riskantní chování.

6) Období puberty – věk 12 – 15 let

Rozchodu či rozvodu rodičů již rozumí ale mají o něm zjednodušené a většinou negativní představy. Jsou si jisti svoji situací v rodině a dokážou ji využívat k vydírání. Mohou obviňovat jednoho nebo oba rodiče za rozvod. Mohou se chovat ovládací, prosazovat svoji vůli, požadovat, aby zůstaly u jednoho, nebo se přestěhovaly k druhému rodiči. Potřebují stále důslednou podporu rodičů, ale odmítají s nimi trávit stejné množství času jako dříve.

Reakce dětí: Problémy s náladovostí, deprese, předvádění se, zhoršení v prospěchu i chování ve škole, pocity nejistoty, zklamání, úzkosti. Tíhnutí k alkoholu, drogám, sexuálním aktivitám nebo trvale opozičnímu chování. V případě, že v rodině vidí rodičovský konflikt a jejich vzájemné napadání, ztrácejí respekt k autoritě rodičů a přeneseně ke všem autoritám. Může vést až k delikventnímu chování již v tomto věku.

7) Věk 15 – 19 let - Starší adolescence

V tomto věku se dospívající děti obracejí k vlastnímu životu, nezávislosti, zájmovým aktivitám, k problémům rodičů projevují malou toleranci. Potřebují péči a podporu, ale starosti rodičů je znechucují a unavují. Potřebují hovořit o tom, co cítí a prožívají ony samy, nikoliv rodiče.

Reakce dětí: problémy s chováním a učením, útky z domova, problémy se zákonem, u dívek těhotenství, jako prostředek k úniku ze stávajícího prostředí, předčasný sňatek, záškoláctví, drogy, alkohol, gamblerství, únik k problémové partě, upřednostňování jednoho z rodičů většinou, u kterého nebydlí, neochota podřídit se autoritě, neshody s novými partnery rodičů⁴.

⁴ <http://www.rodina.cz/clanek2860.htm>

Na zprávu o rozvodu nebo rozpadu rodiny, kdy děti ztrácejí kontakt s jedním z rodičů, který odešel, mohou děti reagovat podobným způsobem jako na úmrtí blízké osoby nebo jinou silně traumatizující událost.⁵

Děti musí stejně jako jejich rodiče projít určitým procesem, který má několik adaptačních fází. V první fázi dítě zapojuje obranné mechanismy, které mu pomáhají tlumit psychickou bolest a zraněné emoce, jako jsou bolest, strach, zlost, protože stále nemohou uvěřit, že se jejich rodina rozpadá a předstírají, že jim na tom nezáleží. Mohou obviňovat za rozpad rodiče a někdy obviňují i samy sebe. V prvním roce bývají vzteklé, podrážděné, mohou mít obavy, pocity viny někdy i deprese. Příčinou těchto projevů je trápení dětí, se kterým si nevědí rady. Často se snaží mluvit o jiných tématech, na které přesunou své nepříjemné pocity z rozpadající se rodiny a prožívající ztráty úplné rodiny. Děti stále ještě doufají, že se rodiče k sobě vrátí, i přesto, že rozpadu rodiny předcházela intenzivní rodičovský konflikt. V této době může dojít k tomu, že si ostatní lidé okolo dětí mohou myslet, že děti s rozpadem rodiny žádný problém nemají, protože děti své projevy bagatelizují nebo o rozpadu rodiny nemluví či nepostrádají druhého z rodičů, který odešel ze společné domácnosti.

V další fázi mohou děti prožívat velkou zlost, jak na rodiče, tak na celý svět, který rozpadu jejich rodiny nezabránil. Jedná se o přirozenou reakci dětí na někoho nebo něco, co jim působí bolest. V případě, že děti nemohou nashromážděnou zlost vyjádřit, jsou nuceny ji potlačit ale projeví se v budoucnosti v podobě různých úzkostných projevů nebo nepřiměřeného chování v běžných životních situacích.

V poslední fázi se děti s novou situací již vyrovnávají, hledají nové jistoty a zvykají si na nové uspořádání v nově vzniklé rodině. Pro děti to ovšem neznámá, že by s rozpadem předchozí rodiny souhlasily, ale vzdávají se myšlenky na možnost znovu obnovení soužití rodičů. Jsou schopny již myslet do budoucna s určitou dávkou optimismu. K vyrovnání významně napomáhá, pokud byly děti rodiči předem připraveny na to, co je

⁵ <http://www.rodina.cz/clanek2859.htm>. Jak děti truchlí - děti, rodiče a rozvody, napsala dětská lékařka, specializuje se na dětskou psychiatrii a psychoterapii. Od roku 1999 je členkou týmu Krizového centra Linky bezpečí.

čeká, co, kdy a jak bude s ním a rodiči po rozpadu rodiny. Rodiče by měli svým dětem zajistit určitý pravidelný režim a řád, kterými si děti budou jisté a částečně přivyklé z předchozí rodiny.

Nejdůležitějším faktorem, který ovlivňuje dlouhodobou adaptaci, je především množství konfliktů mezi rodiči probíhajících za přítomnosti dítěte a kvalita rodičovství a výchovné kompetence.⁶

Čím výrazněji má pro děti rozpad rodiny charakter psychického traumatu, tím problematičtěji zareaguje a stává se náchylnějším k depresím v dětském nebo později dospělém věku. Zákonitě nemusí rozpad rodiny děti přivést k dráze duševně nemocných, narkomanů a zločinců. Jen na samotných rodičích však záleží, jak vnímavě, s respektem, pochopením, porozuměním se budou na sebe a ke svým dětem v době rozpadu rodiny a rozvodu manželství chovat. Také velmi důležité je, co následuje po rozpadu rodiny. Zda uklidnění situace a zlepšení vzájemných vztahů či pokračování krizového stavu a zpřetrhání veškerých vazeb v rodině. Rozvod bývá rodiči chápán jako ohraničená a konečná událost, která se uzavírá skončením soudního jednání a vynesáním rozsudku.

⁶ Teyber, E. *Děti a rozvod*. 1. vyd. Praha: Návrat domů, 2007

5. Role sociálního pracovníka

Určitým pomocníkem soudu při soudním řízení o úpravu rodičovské zodpovědnosti k nezletilým dětem je orgán sociálně právní ochrany dětí, zkráceně OSPOD, dříve používaný název oddělení péče o dítě, zkráceně OPD.

Podle § 1 odst. 1 zákona č. 359/1999 Sb. o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, se sociálně právní ochranou rozumí zejména:

- a) ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu
- b) ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění
- c) působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny

Dle výše uvedených právních předpisů, mezinárodních zákonů a Úmluvy o právech dítěte děti potřebují pro svou tělesnou a duševní nezralost zvláštní záruky, péči a odpovídající právní ochranu. Vnitrostátní právo respektuje jeden ze základních principů fungování rodiny, a to právo a povinnost rodičů společně vychovávat a pečovat o děti. V případě potřeby mohou požadovat pomoc od státu. Zásahy do soukromého a rodinného života jsou možné teprve tehdy, jestliže rodiče, kteří jsou odpovědní za výchovu dětí o to požádají, anebo se o děti nemohou nebo nechtějí starat nebo toho nejsou schopni. Podstatou zákona o sociální právní ochraně je ctít soukromí rodiny ale při vzniku problémů nebo v případech, kdy rodiče nemohou své děti zastupovat mohou zasáhnout orgány k tomu zákonem o sociálně právní ochraně dětí, dále jen SPOD určenými.

Dle §4 odst. 1 zákona o SPOD jsou orgány sociálně právní ochrany :

- a) krajské úřady
- b) obecní úřady obcí s rozšířenou působností
- c) obecní úřady
- d) Ministerstvo práce a sociálních věcí
- e) Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí

Sociálně právní ochranu zajišťují ještě další instituce, ale již nejsou jejími orgány. Patří sem obce v samostatní působnosti, kraje v samostatné působnosti, komise pro sociálně právní ochranu dětí a další právnické a fyzické osoby, kteří jsou výkonem sociálně právní ochrany pověřeny.

Velice zjednodušeně je orgán sociálně právní ochrany odborem, jehož klientem je dítě ve všech situacích, které jsou pro ně nějakým způsobem nebezpečné, kdy se setkává se světem dospělých a jsou ohrožena jeho práva, jeho zájmy. Samozřejmě, že prvním povolaným k hájení těchto zájmů, k zajištění všech potřeb dítěte, jsou jeho rodiče. Život ale přináší mnoho situací, kdy rodiče nejsou schopni, nemohou a bohužel se také někdy nechtějí tohoto svého úkolu dostatečně ujmout.

Z důvodu, že pojem sociálně právní ochrany dětí je velmi obsáhlé téma, se podrobněji zaměřím jen na ustanovení opatrovníka pro soudní jednání při podaném návrhu na výkon rodičovské zodpovědnosti k nezletilým dětem. Tímto opatrovníkem soud zpravidla ustanoví orgány sociálně právní ochrany dětí. Pro opatrovníka ustanovovaného pro střet zájmů mezi rodiči dle § 37 odst. 2 je používán termín kolizní opatrovník. Nejedná se o pojem zákonný ale velmi používaný. Kolizního opatrovníka vykonávají orgány sociálně právní ochrany dětí, potažmo sociální pracovníci.

Kolizní opatrovník je ustanoven příslušným soudem pouze pro dané soudní řízení a jeho úkolem je zjištění poměrů dítěte a rodičů. Kolizní opatrovník musí nejpozději do dne nařízeného soudního jednání předložit příslušnému soudu výchovnou zprávu a návrh, jak by měly být upraveny poměry nezletilých dětí. Rodiče mají rozdílné představy o tom, u koho a za jakých podmínek budou děti nadále žít, stále jsou ale oba rovnocennými zákonnými zástupci dítěte. V rámci komunikace s rodiči kolizní opatrovník může plnit i roli poradenskou, nepřebírá však žádnou zodpovědnost za případné konflikty a problémy, které v rodině mohou nastat. Pravomocným ukončením soudního řízení role kolizního opatrovníka končí a nadále do rodiny, pokud není třeba, již nezasahuje.

Sociální pracovníce OSPOD tedy vystupuje v soudních řízeních jako kolizní opatrovník nezletilých dětí, jehož hlavním úkolem je hájit jejich zájmy. Sociální práce s rodiči a jejich dětmi se nejčastěji realizuje nejzákladnějšími metodami sociální práce, a to individuální prací s jednotlivcem a prací se skupinou, zpravidla s rodinou.

Proces individuální práce s jednotlivcem, ale i se skupinou, prochází fázemi, které jsou praxí ověřeny.

1. fází je fáze sociálně – diagnostická

- jedná se o základní fázi, která zahrnuje vyhledávání a první kontakt s klientem, první sociální šetření, poradenství a počáteční analyzování situace, tvoření sociální anamnézy
- navázání vztahu s klientem a dalšími členy rodiny, navázání kontaktů s dalšími pomáhajícími osobami a institucemi (dětský lékař, mateřská škola, základní škola), pokračování v sociálním šetření
- analýza poznání a situace v rodině klienta a okolí, vypracování sociální diagnózy

2. sociálně terapeutická fáze, která vychází z obsahu sociální diagnózy

- plán opatření, který může být rozfázovaný na opatření ve vztahu k dětem, k rodičům nebo dalším fyzickým a právnickým osobám
- realizace plánu opatření
- kontrola efektivity přijatých opatření, v rámci toho případně změnu plánu opatření

Jestliže má být práce sociálního pracovníka přivedena ke zdárnému konci, je třeba, aby si sociální pracovník získal respekt a důvěru klienta, poté byl schopen analyzovat situaci a začal jednat na základě zjištěných skutečností. Především se jedná o schopnost pozorovat, vést rozhovor a být schopen objektivně posoudit nastalou situaci.

Při realizaci a vstupu do fáze sociálně terapeutické by kolizní opatrovník měl aplikovat teoretické a praktické poznatky a zkušenosti, včetně znalosti právních předpisů, které mu umožňují použít zákonných opatření.

Bohužel existují rodiny, které z nějakého důvodu nejsou schopny své děti vychovávat. Důvody tohoto selhávání jsou nejrůznější - finanční situace, poškozené zdraví, ale i nezralost a neodpovědnost rodičů. K tomu, aby bylo možné takovým rodinám pomoci, je třeba spolupráce sociálních pracovníků, dětských lékařů, školních zařízení, nestátních institucí, ale především samotných rodičů. OSPOD by mělo být místem, kde se tyto informace a snahy setkávají a vzniká obraz toho, jak lze rodině pomoci. Rodiny jsou navštěvovány, je jim nabízena pomoc dalších odborných pracovišť, jsou informovány o zapojení do systému sociálních dávek, o využití možností azylového bydlení.

Jak jsem již uváděla kolizní opatrovník podává soudu zprávu o prostředí, ve kterém dítě žije a o jeho názoru na celou situaci tam, kde je možné takový názor zjistit. V mnoha

případech se podaří jednáním s rodiči dospět k dohodě, která je pro rodinu a zejména pro dítě nejlepším možným východiskem. Rozchod rodičů je pro dítě prakticky vždy těžkou situací. Bohužel jen na jeho rodičích ale záleží, jaké následky si z něj právě jejich dítě odnese pro svůj život.

Nyní se budu již konkrétně věnovat práci sociální pracovnice, která je zaměstnána na orgánu sociálně právní ochrany dětí. Usnesením od příslušného soudu je orgán sociálně právní ochrany dětí ustanoven kolizním opatrovníkem pro soudní řízení o výkonu rodičovské zodpovědnosti k nezletilým dětem. Ve většině případů je součástí tohoto přípisu od soudu návrh jednoho z rodičů, který u příslušného soudu podal návrh na výkon rodičovské zodpovědnosti ke svým nezletilým dětem nebo dítěti a přiřazení spisové značky. Rodič v návrhu musí uvést všechny náležitosti, které jsem uváděla již v kapitole rozvod. V případě, že u příslušného soudu podaný návrh jedním z rodičů má již přidělen soudce, je součástí přípisu zároveň předvolání k soudnímu jednání na konkrétní den, s uvedením přesného času a čísla soudní místnosti. Na předvolance je uvedeno jméno soudce, který se bude tímto návrhem zabývat a soudit jej. Orgán sociálně právní ochrany dětí má na uvedené předvolance k soudnímu jednání napsán požadavek, aby nejpozději při soudním jednání předložil výchovnou zprávu o poměrech nezletilých dětí nebo dítěti.

Sociální pracovník poté na základě návrhu rodiče a usnesení o ustanovení kolizním opatrovníkem zakládá opatrovnícký spis Om (O mládeži). V opatrovníckém spise se zhotovuje sociální záznam, který pro přehlednost přikládám v příloze. Opatrovnický spis obsahuje osobní údaje, které jsou podle zákona o ochraně osobních údajů považovány za citlivé osobní údaje. Opatrovnický spis obsahuje zejména osobní údaje dětí a jejich rodičů, údaje o výchovných poměrech těchto dětí, záznamy o výsledcích šetření v rodině, záznamy o jednání s rodiči nebo jinými osobami. Obsažené údaje v opatrovníckém spise, týkající se dítěte a jeho rodičů je orgán sociálně právní ochrany dětí oprávněn využít pouze v zájmu dítěte, při zajišťování sociálně právní ochrany dětí.

Sociální pracovnice následně rodiče písemně předvolá k ústnímu pohovoru na sociálním odboru. Pokud je v návrhu rodiče již uvedeno, kam nezletilé děti chodí do mateřské školy, základní školy nebo již střední školy, tak si písemně požádá o zaslání zprávy na uvedené dítě či děti. Zde požaduje, aby bylo sděleno, jaké jsou jeho školní výsledky, jeho docházka do školy, jak se projevuje v kolektivu, jaká je spolupráce s rodiči,

kdo vodí a vyzvedává dítě z mateřské školy či družiny a další skutečnosti týkající se chování dětí a jejich rodičů, které jsou škole známy. Totéž platí pro zdravotnické zařízení, kam dítě dochází.

Rodiče jsou při pohovoru na OSPOD seznámeni s obsahem práce sociální pracovníce jako kolizního opatrovníka a souvisejících zákonech. Po uvedeném seznámení jsou rodiče vyzváni, aby uvedené poučení o seznámení s příslušnými zákony podepsali. Rodiče jsou informováni, který sociální pracovník se bude jejich situací v rodině zabývat a vystupovat jako kolizní opatrovník v dalších jednáních.

Obsah pohovoru s rodičem je zaprotokolován nebo je sepsán záznam z jednání společně s rodičem, který jej následně podepíše a obdrží kopii záznamu z pohovoru. Během pohovoru je rodič dotazován na veškeré informace týkající se jeho rodiny a dětí. Většinou se jedná o velmi emotivní a časově náročné jednání. Během pohovoru je řešena možnost obrátit se na manželskou nebo rodinnou poradnu. Při pohovoru rodič hovoří o vzniku problémů v rodině, současné situaci v rodině a možnosti, jak by navrhoval vyřešení situace. Obdobným způsobem probírá pohovor i s druhým rodičem. Někteří rodiče se domnívají, že jejich vzájemné spory a problémy v rodině vyřeší sociální pracovník jako kolizní opatrovník ihned při prvním pohovoru. Současně jsou rodiče upozorněni, že bude proveden pohovor s jejich dětmi nebo dítětem a bez předchozího upozornění a sdělení přesného dne a času sociální šetření v rodině. Zároveň jsou rodiče ujistěni, že vše bude provedeno s ohledem na věk, rozumové možnosti a schopnosti dětí a jejich současný psychický stav. Bohužel až při pohovoru s rodiči je často zjištěno, že rodiče své děti o situaci v rodině žádným způsobem neinformovali, a proto je vstup sociálního pracovníka do domova dětí pro ně velkým překvapením až šokem. Pouze při opakovaných neúspěšných pokusech provést sociální šetření v rodině se sociální pracovník obrátí na oba rodiče s žádostí o umožnění provést sociální šetření v rodině v předem domluvený den a čas, a zároveň provede pohovor s dítětem nebo dětmi v jejich známém prostředí. Rodiče byli poučeni již při pohovoru na OSPOD, že pohovor s dětmi bude probíhat bez jejich přítomnosti. Z tohoto důvodu se pohovor s dětmi provádí v jejich známém prostředí jako je domov, škola. Sociální pracovník je dle zákona SPOD oprávněn při návštěvě dítěte a rodiny v bydlišti pořizovat si obrazové snímky, obrazové a zvukové záznamy dítěte a prostředí, ve kterém se dítě zdržuje, aniž by potřeboval souhlas dítěte nebo jeho rodičů.

Sociální pracovník může provést pohovor s dětmi bez přítomnosti rodičů, protože samotné dítě má právo říct svůj názor při projednávání všech záležitostí, které se ho týkají, což rozpad rodiny je. Vzhledem k věku dětí je během hry zjišťován názor na situaci v rodině. Sociální pracovník chce po dítěti ukázat, kde má své věci, kde spí. Zároveň se dítěte ptá, jak rodina tráví volný čas, který z rodičů vaří, nakupuje, pere, uklízí. Se kterým z rodičů si dítě hraje, připravuje se do školy, kdo ho vodí či vyzvedává ze zájmového kroužku, v případě nemoci, se kterým z rodičů je doma.

V případě, že se jedná o dítě, které je již plně schopno formulovat své názory a návrhy na možné po rozvodové uspořádání, je poučeno o možnosti říci své názory u soudního jednání. Dětem je vždy vysvětleno, že se jedná o jejich právo a nikoliv povinnost. Jen při opakovaných pohovorech a s přihlédnutím k věku dětí je pohovor proveden na OSPOD.

V některých případech pohovoru s rodiči nebo při sociálním šetření jsou již přítomni i právní zástupci rodičů. O provedeném sociálním šetření a pohovoru s nezletilými dětmi nebo dítětem si sociální pracovník do opatrovnického spisu zhotoví záznam. Zjistí-li sociální pracovník, že rodiče jsou schopni uzavřít dohodu o výkonu rodičovské zodpovědnosti, provede současně s oběma rodiči pohovor. Při uzavírání dohody rodičů o rodičovské zodpovědnosti k nezletilým dětem, dohlíží kolizní opatrovník, aby uzavíraná dohoda byla co možná nejvíce v zájmu nezletilých dětí a nejen rodičů. Dohoda rodičů může být sepsána na OSPOD a následně předána soudu ještě před zahájením soudního jednání.

Na základě zjištěných skutečností od rodičů, dětí, zpráv se školy a zdravotnického zařízení zpracuje sociální pracovník výchovnou zprávu, kterou zasílá příslušnému soudu nebo ji předkládá u samotného soudního jednání. Sociální pracovník osobně hájí zájmy nezletilých dětí u soudního jednání, kde může navrhnout doplnění dokazování. Na závěr soudního jednání přednáší svůj závěrečný návrh na vynesení rozsudku. Často se stává, že soudní jednání je odročeno, z důvodu doplnění dokazování dalšími důkazy. Pokud rodiče nejsou schopni se domluvit na úpravě rodičovské zodpovědnosti, může si soud na pomoc přizvat soudního znalce, který bude odpovídat na otázky soudu. Většinou se jedná o posouzení výchovné způsobilosti obou rodičů, ke kterému z rodičů mají děti silnější citovou vazbu a případně se vyjádřit k partnerům rodičů. Soudnímu znalci se ukládá na zhotovení znaleckého posudku 60 - 90 dnů od doručení spisu. V této době sociální

pracovník provádí opětovné pohovory s rodiči a především dětmi a příslušnému soudu předkládá aktuální výchovné zprávy.

Bohužel jsou situace, zejména v sociální práci s rodiči, kteří nejsou ochotni, a tím i schopni se dohodnout na výchově svých dětí a styku s nimi. V takových případech je značná časová neohraničenost sociální práce s rodinou a její časová náročnost. Rodiče si prostřednictvím orgánů SPOD prezentují vzájemné nepřátelské rozepře, aniž by se snažili konstruktivně a společně řešit výchovu dětí po rozpadu partnerského vztahu. Často sociálního pracovníka obviňují, že není schopen vyřešit jejich problémy nebo, že straní druhému rodiči. Někdy bezvýsledná jednání s rozhádanými rodiči jsou ještě posilována ze stran právních zástupců rodičů. Pokud však nastane situace, že komunikace mezi rodiči selže natolik, že se nerealizují styky dítěte s rodičem, s nímž nežije ve společné domácnosti, je OSPOD povinen v rámci svých pravomocí situaci v zájmu nezletilých dětí řešit. Zejména v situacích, pokud jeden z rodičů respektuje právní předpisy, soudní rozhodnutí a je schopen respektovat druhého rodiče ve vztahu k dítěti.

V případech, kde rodič sám vyhledá pomoc u sociálních pracovníků OSPOD s tím, že mu ze strany druhého rodiče není umožňován styk s dítětem, je sociální pracovník povinen využít všech možností daných zákonem SPOD a zákonem o rodině k zajištění jeho kontaktu s dítětem. V danou chvíli není tolik podstatné, zda již existuje pravomocné rozhodnutí o úpravě styku s dítětem. Pokud jsou rodiče schopni se na úpravě styku společně dohodnout, nemusí vůbec žádat soud o spolupráci a mohou se dohodnout zcela volně a svobodně na rozsahu i způsobu styku, jak jim to bude vyhovovat a především jejich dítěti. Dohoda o styku rodičů s dítětem nepotřebuje schválení soudu. Jestliže rodiče nejsou schopni se domluvit na styku, mohou požádat o pomoc soud nebo OSPOD. Příslušným soudem je soud podle místa bydliště dítěte. Řízení se zahajuje na návrh jednoho z rodičů. Ale soud může zahájit řízení i bez návrhu nebo na návrh OSPOD. Řízení je osvobozeno od soudních poplatků.

Možnosti OSPOD v situaci, že je bráněno jednomu z rodičů v kontaktu s dítětem:

- a) Poučit rodiče, který brání v kontaktu druhému rodiči o jeho povinnosti umožnit kontakt dítěte s rodičem, s nímž nežije ve společné domácnosti., jakož i o právu dítěte

na styk s druhým z rodičů. V této počáteční situaci je důležité, aby bylo zabráněno v přímém nebo nepřímém ovlivňování dítěte vůči rodiči, se kterým nežije.

- b) Rodiče, který bezdůvodně brání ve styku s druhým rodičem OSPOD poučí o možných důsledcích dle § 27 odst. 2 zákona o rodině.
- c) V případě, že OSPOD získal důkazy o bezdůvodném bránění ve styku druhému rodiči, OSPOD zahájí správní řízení o uložení výchovného opatření dle § 43 odst. 1 zákona o rodině.
- d) OSPOD informuje opatrovnický soud o situaci v rodině, aby z těchto skutečností mohl vycházet při soudním řízení o stanovení styku s druhým rodičem. V případě, že bránění ve styku s druhým rodičem dochází již v době, než proběhlo řízení o výkon rodičovské zodpovědnosti je tato skutečnost ve výchovné zprávě k tomuto soudnímu řízení.
- e) Sociální pracovníce může zajistit asistenci při styku dítěte s druhým rodičem. Pokud OSPOD zjistí, že dítě odmítá kontakt s druhým rodičem, doporučí rodiči, který má dítě ve své péči, aby vyhledal s dítětem pomoc odborného poradenského pracoviště. V případě, že tak rodič neučiní, OSPOD může rodiči nebo rodičům tuto povinnost uložit dle § 12 zákona SPOD.
- f) V případě, že tato stanovená povinnost není respektována a nadále je bráněno ve styku druhému rodiči s dítětem, může OSPOD uložit pokutu rodiči až do výše 20.000,-Kč, a to opakovaně.

Vzhledem k výše popsaným úkonům je zřejmé, že nároky na práci sociálního pracovníka jsou značné, především z psychologické oblasti a komunikačních schopností jednat s klienty, jimiž jsou rodiče a děti. Vědomosti, znalosti a zkušenosti pomáhají sociálnímu pracovníkovi vcítit se do problémové situace a krize klienta, a tím porozumět jeho jednání, chování nebo i požadavkům. Svě vědomosti si sociální pracovník musí neustále doplňovat a rozšiřovat o další poznání ve své vlastní profesi. Z důvodu, že práce je o emocích, sociální pracovník musí být také citově stabilní a vyrovnaný, aby uměl oddělit své problémy od problémů druhých.

Jestliže má být práce sociálního pracovníka přivedena ke zdárnému konci, je třeba, aby si pracovník získal respekt a důvěru klienta, a poté byl schopen analyzovat situaci

a začít jednat na základě zjištěných skutečností a navrhnout klientovi vhodná a pro něho přijatelná řešení. Především se jedná o schopnost pozorovat, vést rozhovor a být schopen objektivně posoudit nastalou situaci. Jeho další pomůckou je etický kodex sociálních pracovníků, který je souborem mravních norem a postupů při realizaci sociální práce, jehož znění je přílohou bakalářské práce.

1. kasuistika

Ve své první kasuistice se budu zabývat rodinou se 2 nezletilými dětmi. U obou rodičů se jednalo o první manželství, kdy sňatek byl uzavřen po šestileté známosti. Z manželství se narodili v době podání návrhu k soudu 11 letá Markéta a 9 letý Kamil (záměrně jsem jména dětí změnila z důvodu jejich ochrany).

V květnu roku 2000 sociální pracovnice obdržela od Městského soudu usnesení o ustanovení kolizním opatrovníkem pro řízení o výkon rodičovské zodpovědnosti a návrh matky, ve kterém navrhuje svěření nezletilých dětí do své výchovy a otci stanovit výživné v částce 1.600,-Kč na nezl. Markétu a 1.400,-Kč na nezl. Kamila. S tím, že současně podává návrh na rozvod manželství.

Sociální pracovník si oba rodiče pozval k pohovoru na svém pracovišti, a to v kanceláři OSPOD. Matka se omluvila pro své velké pracovní vytížení. Otec se v přesně stanovený den a čas dostavil. Sdělil, že s návrhem matky nesouhlasí a navrhuje svěření dětí do své péče. Vše odůvodnil tím, že manželka si našla nového přítele, se kterým tráví většinu svého času. Z tohoto důvodu se on v převážné míře podílí na výchově a výživě dětí. Otec se domníval, že je schopen se o děti postarat. Manželce navrhoval společnou návštěvu manželské poradny z důvodu zachování rodiny s ohledem na děti, což manželka odmítla. Do manželské poradny chodí otec sám. Nadále rodina žije ve společném domě, který si rodiče pořídili za trvání manželství.

Po opakovaných pozvánkách k pohovoru se matka dostavila a sdělila, že navázala mimomanželský vztah, který je dle jejího vyjádření perspektivní. V současném manželství je nespokojená a uvedla, že o děti se za trvání manželství vždy starala pouze ona. V případě nemoci dětí byla s dětmi vždy doma ona, do lázní s dětmi jezdila také bez přítomnosti otce. Matka vždy při pohovoru odpovídala velmi vyhýbavě na položené otázky a spíše

chtěla hovořit jen o svých problémech. Matka nevidí jinou možnost než rozvod manželství a svěřením dětí do své péče.

Rodina při několika pokusech provést sociální šetření nebyla zastižena doma. Až při předchozí domluvě s matkou je provedeno sociální šetření v rodině a současně pohovor o oběma dětmí. Domácnost vzorně uklizená, nezjištěny žádné nedostatky ze strany sociálního pracovníka. Nezletilá Markéta je žákyní 6. třídy základní školy, kde dosahuje výborného prospěchu. Od útlého dětství trpí ekzémy a alergiemi, proto byla v minulosti několikrát v láních. Vždy společně s bratrem a matkou. O problémech v rodině a podaném návrhu k soudu se s bratrem dozvěděli od otce. Dle jejího vyjádření matka často nebývá doma. Při dotazu, se kterým z rodičů by v případě rozpadu rodiny chtěla zůstat bydlet, odpovídá, že s otcem. S matkou nechce bydlet, protože nesnáší jejího nového přítele, se kterým ji matka nutí společně trávit volný čas. Matku vidí jako velmi autoritativní. Chtěla by, aby matka přerušila svoji známost a nadále žili jako rodina před její známostí. Nezletilý Kamil je žákem 2. třídy základní školy, kde dosahuje průměrného prospěchu. Při pohovoru nezletilý uvádí, že více času tráví se svým otcem. Nového přítele matky zná, ale nechce s ním trávit svůj volný čas, k čemuž ho matka nutí. Obě děti při pohovoru chovají svá plyšová zvířátka. Matka, i když byla sociálním pracovníkem dopředu upozorněna, že pohovor s dětmi proběhne bez přítomnosti rodičů, několikrát pod různými záminkami přichází do dětského pokoje, kde je hovořeno s dětmi o situaci v rodině.

Při společném pohovoru rodičů na OSPOD, oba trvají na svých návrzích, aby děti byly svěřeny do jejich péče. Matce sděleno, že děti vidí jako příčinu rozpadu jejich rodiny jejího nového partnera. Sociální pracovník rodičům nabízí možnost střídavé péče i z důvodu, že rodiče jsou nadále schopni spolu komunikovat. S tím matka zásadně nesouhlasí a následně si podává stížnost na sociálního pracovníka pro stranění otci. Nadřízený orgán po prostudování opatrovnického spisu nic takového nezjistil.

Při soudním jednání si nadále oba rodiče na svých návrzích na svěřením nezletilých dětí do své péče trvají, oba rodiče jsou již zastoupeni svými právními zástupci. Matka při své výpovědi u soudního jednání sdělila, že svoji známost ukončila, ale nadále trvá na projednání výkonu rodičovské zodpovědnosti k nezletilým dětem a na rozvodu manželství. Nesouhlasí s návrhem sociální pracovnice, aby rodina začala navštěvovat manželskou a rodinnou poradnu. Možnost střídavé péče oba rodiče po poradě se svými

právními zástupci odmítají. Po následujících dvou soudních jednáních byl prizván znalec z oboru klinické psychologie. Po ročním odročení z důvodu zhotovení znaleckého posudku je nařízeno soudní jednání, kde je čten znalecký posudek, podle kterého jsou oba rodiče schopni postarat se o své děti. K vyjádření, ke komu mají děti silnější citovou vazbu, je uvedeno, že rozpad rodiny bude pro děti výrazně stresující a traumatizující okolností a citově by chybějícího rodiče postrádaly. Dle vyjádření jejich přáním je, aby se rodiče nerozvedli, smířili se a rodina zůstala pohromadě. Během tohoto soudního řízení v roce 2003 matka sdělila, že je těhotná se svým předchozím přítelem, se kterým opět navázala mimomanželský poměr. Z tohoto důvodu bylo soudní řízení odročeno, aby manžel mohl podat žalobu na popření otcovství. Po skončení tohoto soudního jednání právní zástupkyně matky sociální pracovníci sdělila, že si matka podala návrh na předběžné opatření na svěření dětí do své péče a žalobu na popření otcovství. Z důvodu, že žaloba na popření otcovství, kterou si matka podávala prostřednictvím své právní zástupkyně měla právní vady nařízené jednání ve věci výkonu rodičovské zodpovědnosti k nezl. Markétě a Kamilovi se opět odročilo. Návrh matky na předběžné opatření, kde navrhuje svěřit obě děti do své péče a otci stanovit výživné, byl zamítnut. Matka si prostřednictvím své právní zástupkyně podává odvolání proti zamítnutí předběžného opatření. Krajský soud potvrzuje rozsudek o zamítnutí předběžného opatření, které si podala matka.

Při opakovaných pohovorech s nezletilými dětmi bylo zjištěno, že přítel matky s nimi žije ve společné domácnosti. Jejich otec užívá ložnici jako svůj pokoj a matka se svým přítelem obývá pokoj. Nezletilý Kamil uvedl, že s přítelem matky se raději baví, aby měl klid od matky. Nezletilá Markéta přítele matky přímo nesnáší, ale těší se na nového sourozence. Při otázkách, jak by si představovali nové uspořádání v rodině, oba shodně uvedli, že mají rádi oba rodiče a nechtějí si mezi nimi vybírat. Hlavně chtějí zůstat v jejich současném domě, protože zde mají v blízkosti své kamarády, ve škole jsou spokojeni a nechtějí to měnit.

Po následných pohovorech s rodiči, nezletilými dětmi a sociálních šetřeních v rodině, otec s ohledem na děti a situaci v rodině souhlasí se svěřením nezletilých dětí do péče matky. Otec dětem sdělil, že se odstěhuje ke svým rodičům a svým dětem navrhoval, že se mohou odstěhovat s ním. Obě děti otci sdělili, že chtějí zůstat v rodinném domě, kde žily doposud, což je zůstat s matkou. Otec respektuje jejich přání. Mimosoudní

dohoda rodičů o svěřením nezletilé Markéty a Kamila do výchovy matky a otci stanovení výživného v částce 2.000,-Kč na každé z dětí byla sepsána na OSPOD, bez přítomnosti právních zástupců, kteří o uvedeném jednání na OSPOD od rodičů věděli, ale nedostavili se. Dle sdělení rodičů, právní zástupci rodiče přemlouvali o dodatečném sepsání uvedené dohody prostřednictvím jejich právní kanceláře, s čímž rodiče již nesouhlasili. Dohoda rodičů byla následně schválena i opatrovnickým soudem.

Práce s rodinou od podání návrhu matky a ustanovení kolizním opatrovníkem trvala celkem 5 let, kdy proběhlo 9 soudních jednání a sociální pracovník byl s touto rodinou téměř v každodenním kontaktu po celou dobu projednávání. V současné době jsou rodiče těchto dětí schopni domlouvat se téměř bez problémů na všech záležitostech týkající se jejich dětí. Plně respektují přání svých dětí i z důvodu jejich věku. Samotní rodiče uvádějí, že jejich vzájemné vztahy jsou dobré. Rodiče jsou rozvedeni a matka je v současné době vdaná za otce svého třetího dítěte, kterou je Karolínka a je jí 5 let. Se svým současným manželem a všemi dětmi žije v rodinném domě, kde žila již s předchozím manželem a dětmi. Bohužel v této rodině dochází dle sdělení matky k domácímu násilí mezi ní a otcem nejmladší dcery Karolíny. Z tohoto důvodu pokračuje sociální práce s uvedenou rodinou nadále.

2. *kasuistika*

V tomto případě se jednalo o rodinu, kde rodiče nebyli manžely a měli jediného syna Roberta. Rodiče se na výkonu rodičovské zodpovědnosti ke svému synovi dohodli ještě v době, než byli pozváni k pohovoru na OSPOD. Při pohovoru oba rodiče s touto dohodou nadále souhlasili s tím, že nezletilý Robert bude svěřen do péče matky a otci bude stanoveno výživné. Při pohovoru s nezletilým bylo zjištěno, že chce bydlet se svojí matkou, jak je uzavřená dohoda. Sociální pracovník měl s nezletilým ještě před nařízeným jednáním několik pohovorů, kde nakonec vyšlo najevo, že by raději chtěl bydlet s otcem ale ten ho nejspíše nechce, protože sám otec navrhoval, aby syn byl svěřen do výchovy matky. Robert nechtěl, aby byla matka sama a smutná z jeho rozhodnutí, a tak tvrdil, že s dohodou rodičů souhlasí. Při společném pohovoru s rodiči byl rodičům sdělen názor jejich syna. Oba rodiče byli touto informací velmi zaskočení, ale především otec, protože se ze společné domácnosti odstěhoval ke své nové přítelkyni. Matka po několika soudních jednáních, kde navrhovala svěřením syna do své péče, nakonec respektovala přání syna žít s otcem. Dohoda

rodičů o svěření syna do péče otce byla nakonec schválena i soudem. Bohužel následně docházelo k velkým neshodám mezi novou partnerkou otce a jeho synem, až syn odešel bydlet ke své matce. Vše vyústilo novým soudním řízením, kde dohodou rodičů byl nezletilý Robert svěřen do výchovy matky. V současné době je nezletilý Robert v pubertě a matka uvažuje o podání návrhu na střídavou výchovu pro svého syna, který ji přestává respektovat a má velké problémy s chováním ve škole i v rodině.

Statistika počtu rodin, tj. spisů Om na Úřadu městské části Brno, Maloměřice a Obřany, které řešil OSPOD, kde jsem zaměstnána:

Rok	Počet nových spisů Om	Dohoda rodičů
2000	17	6
2001	16	9
2002	20	12
2003	20	8
2004	16	10
2005	21	14
2006	21	17
2007	28	21
2008	18	15

V uvedené statistice jsou zohledněny jen nové případy, tj. založením opatrovnického spisu na orgánu sociálně právní ochrany dětí Úřadu městské části Brno Maloměřice a Obřany z důvodu rozpadu rodiny. Z předchozích kasuistik vyplývá, že v některých případech se problematika výkonu rodičovské zodpovědnosti projednává několik let. To samé platí o rodinách, kde již mají předchozí rodinné spory ukončeny pravomocným rozsudkem, ale vzniknou nové problémy. Sociální pracovníce se poté zabývá stejnou rodinou i v budoucnu ale již nezakládá nový spis ale jen pokračuje v již založeném opatrovnickém spise.

Závěr

Dobré manželství není takové, které nemá problémy, nýbrž to, v němž se podaří oběma rodičům řešit vzniklé konflikty, a tím upevnit svůj vzájemný vztah a vytvořit nebo udržet stabilní rodinu, která vytváří ty nejlepší předpoklady pro šťastné, klidné dětství a pro uspokojování potřeb všech jejích členů. I když většina rodičovských konfliktů může skončit smírem, bohužel existují konflikty rodičů tak hluboké, které již nedokážou překonat. Poté nastupuje rozpad rodiny nebo rozvod manželství, kdy oba rodiče doufají, že tím veškeré jejich problémy a konflikty končí. Ale skutečné problémy teprve rozpadem rodiny a rozvodem začínají.

Rozvod manželství představuje v ČR jediný právní prostředek zániku manželství v případě, že rodiče již nechtějí setrvat v současném manželství. Rodina se rozpadla, ale děti zůstávají. Děti bývají rozvodem rodičů vždy poznamenány. Přestože rodiče své děti milují, přesto svým dětem dokážou nejvíce ublížit právě oni. Mnoho rodičů se domnívá, že rozpad partnerského vztahu se dotýká jen rodičů a pro samotné děti se nic důležitého nezmění, že jejich rodiči budou nadále, jen nebudou bydlet společně. Tím děti ztrácejí pocit stability, jistoty a bezpečí, těžce prožívají, že se jejich rodiče již nemají rádi nebo mohou mít dojem, že nemají rádi ani je samotné. Některé děti se s rozpadem rodiny vyrovnají lépe, jiné hůře, všechny však nějakým způsobem poznamená. Rodinné prostředí se přímo odráží na psychice dětí a negativně působí na jejich charakterové vlastnosti. Proto by rozchod rodičů měl být promyšleným činem, ke kterému by mělo dojít, až když už jsou všechny ostatní možnosti vyčerpány.

Rozvod sám o sobě je velice frustrující a traumatizující záležitostí nejen pro samotnou rodinu, ale zároveň pro jejich nejbližší příbuzné a nejbližší přátelé. Rozpad rodiny a rozvod představuje pro všechny jistou ztrátu. Většinou by se mělo jednat o krajní řešení rodinných problémů ale v současné době je to čím dál častější forma řešení rodinných a manželských neshod, krizí na úkor návštěvy manželských nebo rodinných poraden či mediátora.

Každá rodina je jiná a potřebuje individuální přístup jak ze strany soudu, tak sociálního pracovníka. Pro sociálního pracovníka je důležité, aby včas rozpoznal skutečné problémy v rodině a mohl navrhnout nejvhodnější řešení aktuální krize v rodině, jak ve formě poradenství, mediátora či soudního řízení o výkon rodičovské zodpovědnosti. Jeho jediným omezením je vše řešit v zájmu nezletilých dětí a nejšetrnějším způsobem k celé rodině. Vše za pomoci jen platných právních norem, etického kodexu sociálních pracovníků a metodických pokynů z MPSV.

Resumé

Bakalářská práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně. Fakulta humanitních studií.
Institut mezioborových studií. Vedoucí práce PaedDr. Libuše Mazánková, Dr.

Práce se zabývá rozpadem manželství, rodiny a úlohou sociálního pracovníka.

První část charakterizuje manželství a rodinu a okolnostmi, které vedou ke krizi manželského soužití

Druhá část pojednává o současných platných normách, které se vztahují k problematice výkonu rodičovské zodpovědnosti.

Třetí část je zaměřena na problematiku samotného rozvodu manželství a řízení o výkon rodičovské zodpovědnosti k nezletilým dětem a možnosti rozhodnutí soudem.

Čtvrtá část se věnuje vlivu rozpadu rodiny a rozvodu manželství na nezletilé děti a jejich reakce.

Pátá část je o úloze sociálního pracovníka, který pracuje s rodinou, kde je podán návrh na výkon rodičovské zodpovědnosti.

Anotace

Cílem práce je poukázat na škodlivý vliv rozvodu na dítě a zjistit, jaká je role sociálního pracovníka v řízeních o výkon rodičovské zodpovědnosti a shrnutí celkových právních norem v současném právním světě České republiky, které mají vliv na problematiku výkonu rodičovské zodpovědnosti a rozpadu rodiny.

Klíčové pojmy: manželství, rodina, rozvod, dítě, soudní jednání, sociální pracovník

Annotation

The aim of this work is to highlight the harmful effects of divorce on the child and determine what is the role of social worker in the enforcement of parental responsibility and a summary of laws in the current legal world the Czech Republic, which have a bearing on the issue of the exercise of parental responsibility and family breakdown.

Key terms: marriage, family, divorce, child, court hearings, social worker

Použitá literatura a prameny

- 1) Listina základních práv a svobod
- 2) Občanský soudní řád č. 99/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů
- 3) Úmluva o právech dítěte
- 4) Zákon o rodině č. 94/1963 Sb., ve znění pozdějších předpisů
- 5) Zákon o sociálně právní ochraně dětí č. 359/1999 Sb., ve znění pozdějších předpisů
- 6) Směrnice MPSV č. 21-42246/2002 ze dne 29.10.2002
- 7) Bakalář, E. *Rozvodová tematika a moderní psychologie*. Praha: Karolinum, 2006
- 8) Colorosová, B. *Krizové situace v rodině*. Praha: Euromedia Ikar, 2008
- 9) Černá, P. *Rozvod, otcové a děti*. Praha: Eurolex Bohemia, 2001
- 10) Dunovský, J. *Dítě a poruchy rodiny*. Praha: Avicenum, 1987
- 11) Matějček, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994
- 12) Matoušek, O. a kol. *Metody a řízení sociální práce*. Praha: Portál, 2003
- 13) Matoušek, O. *Slovník sociální práce*. Praha: Portál, 2003
- 14) Matoušek, O. *Sociální práce v praxi*. Praha: Portál, 2005
- 15) Langmeier, J., Matějček, Z. *Psychická deprivace v dětství*. Praha: Avicenum, 1974
- 16) Smith, H. *Děti a rozvod*. Praha: Portál, 2004
- 17) Šmolka, P., Mach, J. *Manželská a rodinná trápení*. Praha: Portál, 2008
- 18) Teyber, E. *Děti a rozvod*. Praha: Návrat domů, 2007
- 19) Warshak, R.A.. *Revoluce v porozvodové péči o děti*. Praha: Portál, 1996
- 20) <http://rodina.cz/clanek2859.htm>
- 21) <http://rodina.cz/clanek2860.htm>
- 22) <http://sspcr.unas.cz>

Seznam symbolů a zkratk

Om	O mládeži, používá se jako název opatrovnického spisu, který je veden na orgánu sociálně právní ochrany dětí
OSPOD	orgán sociálně právní ochrany dětí
SPOD	sociálně právní ochrana dětí

Seznam příloh

Příloha č. 1	Vzor sociálního záznamu
Příloha č. 2	Kodex sociálních pracovníků
Příloha č. 3	Vzor rejstříku Om

Sociální záznam

Om:

Datum přijetí do péče:

I. Děti (sourozenci - oba rodiče společně)

Jméno a příjmení	Rodné číslo	Místo narození dítěte	Místo trvalého pobytu	Místo přechodného pobytu	Poznámka

Rodiče	Otec	Matka
Jméno a příjmení:		
Rodné příjmení:		
Místo narození:		
Stav:		
Místo trvalého pobytu:		
Přechodný pobyt:		
Rodné číslo:		
Národnost:		
Občanství:		
Zaměstnání:		
Adresa zaměstnavatele:		
Poživatel důchodu:		
ZPS		

Rodiče: jsou manželé a - žijí ve společné domácnosti, - nežijí ve společné domácnosti
 nejsou manželé a - žijí ve společné domácnosti, - nežijí ve společné domácnosti
 jsou rozvedeni a - žijí ve společné domácnosti, - nežijí ve společné domácnosti
 matka žije s jiným partnerem - otec žije s jinou partnerkou

II. Další děti žijící ve společné domácnosti, jejichž rodičem je jeden z rodičů evidovaného dítěte

Jméno a příjmení	Rodné číslo	Jméno a příjmení (společného rodiče)	Jméno a příjmení druhého rodiče	Poznámka (místo pobytu, je-li odlišné)

III. Ostatní děti obou nebo jednoho z rodičů evidovaného dítěte, které nežijí ve společné domácnosti

Jméno a příjmení	Rodné číslo	Jméno a příjmení (společného rodiče)	Jméno a příjmení druhého rodiče	Poznámka (místo pobytu, je-li odlišné)

IV. Ostatní členové domácnosti, společně žijících s dětmi

Příjmení a jméno	Příbuzenský (jiný) poměr	Poznámka

V. Zdravotní problémy členů domácnosti (podle sdělení evidovaných osob)

--

VI. Bytové poměry

Rodina bydlí:

- samostatně - společně s rodiči - s jinými příbuznými - s cizími osobami
- v bytě (obecním, družstevním, služebním, vlastním, ve vlastním domě, v ubytovně)
- v podnájmu - v internátě - v koleji - jinak

Kategorie bytu: I. II. III. IV.

Počet obytných místností (včetně kuchyně):

Počet trvale bydlících osob:

Výše nájemného + inkasa:

Bydlení vyhovuje – nevyhovuje

Poznámka

VII. Sociální problematika při převzetí dítěte do péče a návrh opatření

--

Datum:

Podpis sociální pracovnice/pracovníka:

ETICKÝ KODEX SOCIÁLNÍCH PRACOVNÍKŮ ČESKÉ REPUBLIKY

1. Etické zásady

1. 1. Sociální práce je založena na hodnotách demokracie, lidských práv a sociální spravedlnosti. Sociální pracovníci proto dbají na dodržování lidských práv u skupin a jednotlivců tak, jak jsou vyjádřeny v dokumentech relevantních pro praxi sociálního pracovníka, a to především ve Všeobecné deklaraci lidských práv, Chartě lidských práv Spojených národů a v Úmluvě o právech dítěte a dalších mezinárodních deklaracích a úmluvách. Dále se řídí Ústavou, Listinou základních práv a svobod a dalšími zákony tohoto státu, které se od těchto dokumentů odvíjejí.

1. 2. Sociální pracovník respektuje jedinečnost každého člověka bez ohledu na jeho původ, etnickou příslušnost, rasu či barvu pleti, mateřský jazyk, věk, pohlaví, rodinný stav, zdravotní stav, sexuální orientaci, ekonomickou situaci, náboženské a politické přesvědčení a bez ohledu na to, jak se podílí na životě celé společnosti.

1. 3. Sociální pracovník respektuje právo každého jedince na seberealizaci v takové míře, aby současně nedocházelo k omezení stejného práva druhých osob.

1. 4. Sociální pracovník pomáhá jednotlivcům, skupinám, komunitám a sdružení občanů svými znalostmi, dovednostmi a zkušenostmi při jejich rozvoji a při řešení konfliktů jednotlivců ve společnostech a jejich následků.

1.5. Sociální pracovník dává přednost profesionální odpovědnosti před svými soukromými zájmy. Služby poskytuje na nejvyšší odborné úrovni.

2. Pravidla etického chování sociálního pracovníka

2. 1. Ve vztahu ke klientovi

2. 1. 1. Sociální pracovník podporuje své klienty k vědomí vlastní odpovědnosti.

2. 1. 2. Sociální pracovník jedná tak, aby chránil důstojnost a lidská práva svých klientů.

2. 1. 3. Sociální pracovník pomáhá se stejným úsilím a bez jakékoliv formy diskriminace všem klientům. Sociální pracovník jedná s každým člověkem jako s celostní bytostí. Zajímá se o celého člověka v rámci rodiny, komunity a společenského a přirozeného prostředí a usiluje o rozpoznání všech aspektů života člověka. Sociální pracovník se zaměřuje na silné stránky jednotlivců, skupin a komunit a tak podporuje jejich zmocnění.

2. 1. 4. Chrání klientovo právo na soukromí a důvěrnost jeho sdělení. Data a informace požaduje s ohledem na potřebnost při zajištění služeb, které mají být klientovi poskytnuty a informuje ho o jejich potřebnosti a použití. Žádnou informaci o klientovi neposkytne bez jeho souhlasu. Výjimkou jsou osoby, které nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu (zejména nezletilé

děti) nebo tehdy, kdy jsou ohroženy další osoby. V případech, kde je to v souladu s platnými právními předpisy, umožňuje účastníkům řízení nahlížet do spisů, které se řízení týkají.

2. 1. 5. Sociální pracovník podporuje klienty při využívání všech služeb a dávek sociálního zabezpečení, na které mají nárok, a to nejen od instituce, ve které jsou zaměstnání, ale i ostatních příslušných zdrojů. Poučí klienty o povinnostech, které vyplývají z takto poskytnutých služeb a dávek. Podporuje klienta při řešení problémů týkajících se dalších sfér jeho života.

2. 1. 6. Sociální pracovník podporuje klienty při hledání možností jejich zapojení do procesu řešení jejich problémů.

2.1.7. Sociální pracovník je si vědom svých odborných a profesních omezení. Pokud s klientem nemůže sám pracovat, předá mu informace o dalších formách pomoci. Sociální pracovník jedná s osobami, které používají jejich služby (klienty) s účastí, empatií a péčí.

2. 2. Ve vztahu ke svému zaměstnavateli

2. 2. 1. Sociální pracovník odpovědně plní své povinnosti vyplývající ze závazku ke svému zaměstnavateli.

2. 2. 2. V zaměstnavatelské organizaci spolupůsobí při vytváření takových podmínek, které umožní sociálním pracovníkům v ní zaměstnaným přijmout a uplatňovat závazky vyplývající z tohoto kodexu.

2. 2. 3. Snaží se ovlivňovat sociální politiku, pracovní postupy a jejich praktické uplatňování ve své zaměstnavatelské organizaci s ohledem na co nejvyšší úroveň služeb poskytovaných klientům.

2. 3. Ve vztahu ke kolegům

2. 3. 1. Sociální pracovník respektuje znalosti a zkušenosti svých kolegů a ostatních odborných pracovníků. Vyhledává a rozšiřuje spolupráci s nimi a tím zvyšuje kvalitu poskytovaných sociálních služeb.

2. 3. 2. Respektuje rozdíly v názorech a praktické činnosti kolegů a ostatních odborných a dobrovolných pracovníků. Kritické připomínky k nim vyjadřuje na vhodném místě vhodným způsobem.

2.3.3. Sociální pracovník iniciuje a zapojuje se do diskusí týkajících se etiky se svými kolegy a zaměstnavateli a je zodpovědný za to, že jeho rozhodnutí budou eticky podložena.

2. 4. Ve vztahu ke svému povolání a odbornosti

2. 4. 1. Sociální pracovník dbá na udržení a zvyšování prestiže svého povolání.

2. 4. 2. Neustále se snaží o udržení a zvýšení odborné úrovně sociální práce a uplatňování nových přístupů a metod.

2. 4. 3. Působí na to, aby odbornou sociální práci prováděl vždy kvalifikovaný pracovník s odpovídajícím vzděláním.

2. 4. 4. Je zodpovědný za své soustavné celoživotní vzdělávání a výcvik, což je základ pro udržení stanovené úrovně odborné práce a schopnosti řešit etické problémy.

2. 4. 5. Pro svůj odborný růst využívá znalosti a dovednosti svých kolegů a jiných odborníků, naopak své znalosti a dovednosti rozšiřuje v celé oblasti sociální práce.

2.4.6. Sociální pracovník spolupracuje se školami sociální práce, aby podpořil studenty sociální práce při získávání kvalitního praktického výcviku a aktuální praktické znalosti.

2. 5. Ve vztahu ke společnosti

2. 5. 1. Sociální pracovník má právo i povinnost upozorňovat širokou veřejnost a příslušné orgány na případy porušování zákonů a oprávněných zájmů občanů.

2. 5. 2. Zasazuje se o zlepšení sociálních podmínek a zvyšování sociální spravedlnosti tím, že podněcuje změny v zákonech, v politice státu i v politice mezinárodní.

2. 5. 3. Upozorňuje na možnost spravedlivějšího rozdělení společenských zdrojů a potřebu zajistit přístup k těmto zdrojům těm, kteří to potřebují.

2. 5. 4. Působí na rozšíření možností a příležitostí ke zlepšení kvality života pro všechny osoby, a to se zvláštním zřetelem ke znevýhodněným a postiženým jedincům a skupinám.

2. 5. 5. Sociální pracovník působí na zlepšení podmínek, které zvyšují vážnost a úctu ke kulturám, které vytvořilo lidstvo.

2.5.6. Sociální pracovník požaduje uznání toho, že je zodpovědný za své jednání vůči osobám, se kterými pracuje, vůči kolegům, zaměstnavatelům, profesní organizaci a vzhledem k zákonným ustanovením, a že tyto odpovědnosti mohou být ve vzájemném konfliktu.

Etické problémové okruhy

Tyto problémové okruhy by měly být rozpracovány v rozšířeném kodexu, který by byl zaměřen na specifika sociální práce v různých oblastech.

Sociální práce s jednotlivcem, rodinami, skupinami, komunitami a organizacemi vytváří pro sociálního pracovníka situace, ve kterých musí nejen eticky hodnotit, vybírat možnosti, ale i eticky rozhodovat. Sociální pracovník eticky uvažuje při sociálním šetření, sběru informací, jednáních a při své profesionální činnosti o použití metod sociální práce, o sociálně technických opatřeních a administrativně správních postupech z hlediska účelu, účinnosti a důsledků na klientův život.

A. Základní etické problémy jsou

- kdy vstupovat či zasahovat do života občana a jeho rodiny, skupiny či obce (např. z hlediska prevence či sociální terapie společensky nežádoucí situace),
- kterým sociálním případům dát přednost a věnovat čas na dlouhodobé sociálně výchovné působení,
- kolik pomoci a péče poskytnout, aby stimulovaly klienta ke změně postojů a k odpovědnému jednání a nevedly k jejich zneužití,
- kdy přestat se sociální terapií a poskytováním služeb a dávek sociální pomoci

B. Další problémové okruhy,

které se občas vyskytují a vyžadují etické hodnocení a rozhodování vyplývají z následujících situací, kdy loajalita sociálního pracovníka s klientem se dostane do střetu zájmů

- při konfliktu zájmu samotného sociálního pracovníka se zájmem klienta,

- při konfliktu klienta a jiného občana,
- při konfliktu mezi institucí či organizací a skupinou klientů,
- při konfliktu zájmu klientů a ostatní společnosti,
- při konfliktu mezi zaměstnavatelem a jeho sociálními pracovníky.

C. Sociální pracovník má ve své náplni roli pracovníka, který klientům pomáhá a současně má klienty kontrolovat. Vztahy mezi těmito protichůdnými aspekty sociální práce vyžadují, aby si sociální pracovníci vyjasnili etické důsledky kontrolní role a do jaké míry je tato role přijatelná z hlediska základních hodnot sociální práce.

Postupy při řešení etických problémů

1. Závažné etické problémy budou probírány a řešeny ve skupinách pracovníků v rámci Společnosti sociálních pracovníků ČR (dále jen Společnost). Sociální pracovník má mít možnost diskutovat, zvažovat a analyzovat tyto problémy ve spolupráci s kolegy a dalšími odborníky, event. i za účasti stran, kterých se týkají.

2. Společnost může doplnit a přizpůsobit etické zásady pro ty oblasti terénní sociální práce, kde jsou etické problémy komplikované a závažné.

3. Na základě tohoto kodexu je úkolem Společnosti pomáhat jednotlivým sociálním pracovníkům analyzovat a pomáhat řešit jednotlivé problémy.

Etický kodex byl schválen plénem Společnosti sociálních pracovníků 19. 5. 2006 a nabývá účinnosti od 20. 5. 2006.

